

Kolonel Arthur von Buxhoeveden – Balti parunist Vabadusristi kavaler ja suur Eesti patrioot

Peep Pillak*

Tänavu 28. märtsil möödus 140 aastat kolonel Arthur von Buxhoevedeni sünnist. Sellel puhul asetati tema hauale Kaitseväe kalmistul lilli ja süüdati küünlad, lehvisid Eesti Muinsuskaitse Seltsi ja Kaitseliidu Tallinna Maleva lipud. Allakirjutanu andis lühiülevaate kolonel Buxhoevedeni eluteest, vaimuliku mälestustalituse viis läbi Tallinna Jaani koguduse õpetaja praost Jaan Tammsalu. Parunite ja krahvide Buxhoevedenite perekonnaühenduse nimel rääkis parun Volker von Buxhoeveden, kes koos abikaasa Ninaga elavad juba aastaid Eestis. Ta tänas Eesti Muinsuskaitse Seltsi, kelle eestvedamisel korraldati kolonel Arthur von Buxhoevedeni ja tema abikaasa ümbermatmine Eestisse, nimetades seda oluliseks sidemeks Eesti ja Buxhoevedenite vahel.¹

Parun Peter Eugen Arthur von Buxhoeveden² sündis Saaremaal Kaarma-Suurvallas Muratsi mõisas 28. märtsil 1882 (vana

Kolonel Arthur Buxhoeveden 1924. aastal.
EFA.231.0.56746

* Peep Pillak (1957), MA, ajaloolane, Eesti Muinsuskaitse Seltsi esimees, Pikk tn. 46, 10133 Tallinn, Peep.Pillak@gmail.com

¹ Vt. P. Pillak. Vabadusristi kavaler kolonel Arthur von Buxhoeveden – 140 aastat sünnist. – Eesti Elu (Toronto), 1.04.2022 ja Eesti Päevaleht (Stockholm), 24.03.2022: <http://eestipaevaleht.se/vabadusristi-kavaler-kolonel-arthur-von-buxhoeveden-140-aastat-sunnist/>; T. Veldre. 140 aastat saarlasest kolonel „Vana Puksi“ sünnist. – Saarte Hääl, 29.03.2022: <https://saartehaal.postimees.ee/7488664/140-aastat-saarlasest-kolonel-vana-puksi-sunnist>.

² Läbi aegade on perekonna nime kasutatud erineval kujul: Beckeshofvede, Bixehovede, Buxhoewden, Buxhöwden, Buxhoeveden ... Lisaks on keerulise nime kirjapanijad seda sageli teinud vigasel kujul. Kuna Eesti Vabariigis kaotati aadlitiitlid, siis kasutati siin nime kujul Artur Buxhoeveden, eestipäraselt eesnimest h-tähte ära jättes. Pärast Teist maailmasõda lepitati perekonnas kokku ühtne nimekuju Buxhoeveden ja nii on see ka Baltisaksa biograafilises leksikonis (Deutsch-baltisches Biografisches Lexikon 1710–1960. Verlag Harro von Hirschheydt, Wedemark, 1998, lk. 136). Sellisel on nime kasutanud ka artikli autor, tsitaatides on nimi jäetud seal esinenud kujul. Artikli autor on Buxhoevedenite perekonnaliikmete elulugude koostamisel kasutanud tema valduses olevat kaheköitelist käsikirjalist kogumikku „Die Buxhoevedens Früher und Heute (Eine Familiengeschichte von den Buxhoevedens – über die Buxhoevedens – für die Buxhoevedens)“, mille on koostanud Lüder Baron von Buxhoeveden 2013. aastal.

kalendri järgi 16.03.1882).³ Tema isa oli parun Otto von Buxhoeveden⁴ ja ema Julie.⁵ Arthuril oli vanem vend Otto,⁶ noorem vend Alfons⁷ ja õde Bertha.⁸

Tsaariarmee ja Esimeses maailmasõjas

Noorparun Arthur lõpetas Kuressaare gümnaasiumi, astus seejärel 1904. aastal Tveri ratsaväeohvitseride kooli, kus 1907. aasta oktoobris ülendati allohvitseriks ja juulis 1908 kornetiks⁹ ning määrati teenistusse keiser Aleksander III ihukaardiväe 2. Kuramaa ulaanipolku Mii tavis (praegu Jelgava Lätis). 1911. aasta mais viidi ta üle Tema Keiserliku Kõrgeaususe suurvürst Nikolai Nikolajevitši 16. Irkutski husaaripolku Riiga. 1912. aasta septembris tuli ülendamise leitnandiks ja 1913 oktoobris määramine polgu operatiivkomandode ülema abiks. April-

³ Arthur von Buxhoevedeni sünnikuupäevade puhul valitseb segadus, mis on tekkinud vana kalendri ümberarvestamisel uue kalendri järgi. XIX sajandi sünnikuupäevale tuleb liita 12 päeva, et saada sünnikuupäev uue kalendri järgi. Teos „Eesti Vabadusristi kavalerid“ (Tallinn, 1935) lk. 46 annab sünniajaks 29. märts 1882, samuti raamat „Eesti avalikud tegelased“ (Tartu, 1932) lk. 29; „Eesti biograafilise leksikoni“ täiendusköide (Tartu, 1940), lk. 32 annab sünniajaks vana kalendri järgi 17. märts 1882, mis on ilmselt saadud 29. märtsist 12 päeva mahaarvamise teel. Dokumentides võib sünnikuupäevana leida kas 29. märts või ka 30. märts, ilmselt on Arthur von Buxhoeveden isegi oma sünniaega valesti ümber arvestanud. „Eesti entsüklopeedia“ 14. kd. Eesti elulood. Tallinn, 2000, lk. 43 annab sünniajaks uue kalendri järgi 28. märts 1882, mis on õige.

⁴ Parun Otto Balthasar von Buxhoeveden (19.10.1852 Kuressaare – 21.08.1919 Muratsi), Muratsi mõisa oli 1877. aastal ostnud tema isa Otto Alexander von Buxhoeveden (1814–1894), titulaarõnuk ja kohtunik.

⁵ Julie Emilie (Lilly) Friederike von Buxhoeveden, sündinud von Moeller (11.06.1860 Peterburi – 1.04.1920 Kuressaare). Tema isa Otto Friedrich Theodor von Moeller (Möller, 30.05.1812 Kroonlinn – 21.07.1874 Peterburi) oli silmapaistev kunstnik, akadeemik ja professor. Maalinud ajaloolistel ja religioossetel teemadel ning portreid. Abiellus 1856 Dorothea Friederike Leonide Guldenstubbega, ostis Kaali mõisa. Oli Nikolai Gogoli sõber ja maalib temast tuntud portree. Võnnu, Harju-Jaani ja Kaarma kiriku altarimaali autor. Maetud Kaarma kalmistule.

⁶ Alexander Matthias Otto von Buxhoeveden (29.07.1880 Muratsi – 17.10.1934 Tallinn) omandas metsandushariduse Saksamaal Eisenachi metsakadeemias 1904–1906. Töötas Venemaal Lovitši riigimetskonna metsaülemana abina ja 1909–1918 Vologda kubermangus A/S Hollandi Metsatööstus peametsaülemana. 1921. aastast Saaremaal Käesla ja 1923. aastast Kuressaare metskonna metsaülem, osales ka Kuressaare linnametstade majandamises. Oli Saarte Küti Salga (jahimeeste) juhatuse liige. Abiellus 1925 Margarethe Mathilde de Reesega (13.09.1903 Kuressaare – 22.12.1965 Hinterzarten/Schwartzwald). Neil oli poeg ja tütar, kes asusid pärast sõda elama Austraaliasse. Otto von Buxhoeveden suri 54 aasta vanuselt Tallinnas Hirschi erakliinikus, kus ta oli astma ja südamehaiguse tõttu ravil. Saaremaa ajaleht Meie Maa avaldas 17. oktoobril 1934 surmateate, kus on kirjas: „Teda tunti heasüdamliku inimesena ja lahke ning vastutuleliku ametnikuna.“ 19. oktoobril avaldas Meie Maa Kuressaare Eesti Seltsi ja Saarte Küti Salga kaastundeavalduse. Vt. Metsanduslik ajalugu, juuli. <https://metsateenijad.ee/metsanduslik-ajalugu/> (vaadatud 5.07.2022).

⁷ Alfons (Pommi) Bruno von Buxhoeveden (13.06.1883 Muratsi – 21.11.1952 Gütersloh, Saksamaa), osales 1904–1905 vabatahtlikuna Vene-Jaapani sõjas, kus paistis silma vaprusena, ülendati kornetiks. 1907 lõpetas Nikolai ratsaväekooli ja teenis seejärel kasakapolgus. 1910. aastal komandeeriti Talvepaleesse eriulesannete täitmiseks. 1912 pälvis Türgi Medjidie ordeni. Esimeses maailmasõjas taas kasakapolgus teenides sai 1915. aastal raskelt haavata. Õppis seejärel lennuväekoolis Sevastopolis, kus 16.03.1916 sooritas lendurieksamid. Teenis alates 16.04.1916 Lätis paiknevas Ilja Murometsa õhulaevade eskaadris. Sai Tsaari-Venemaa aumärke kuni Püha Anna II klassini. Seejärel teenis parun Wrangelli ja vürst Bermond-Avalovi vägedes. Sai 23.10.1919 vürst Bermond-Avalovi Risti. Tegeles Saaremaal Muratsi ja Tingiste mõisas põllumajandusega. Abiellus 14.10.1939 Kuressaares Senta Bergmanniga. Lahkusid samal aastal *Umsiedlung*’i käigus Eestist. Oli sõja ajal *Luftwaffe* tagalateenistuses major. Vt. V. Lään, J. Tilk. Kes on kes Eesti lennunduses. Tallinn-Tartu: Elmatar, 2006, lk. 25; T. Kitvel, T. Türk, A. Vercamer. Põhjakotkad. Eesti lendurid ja lendurvaatlejad tsaariajast kuni 1940. aastani. Tallinn: Külüm OÜ, 2011, lk. 61.

⁸ Irmgard Bertha Ottilie Leonide von Buxhoeveden (05.07.1885 Muratsi – 27.07.1960 Passau-Neustift, Saksamaa), abiellus 7.09.1904 Heinrich Konrad Oskar von Sengbuschiga (5.06.1876 Kuressaare – 18.11.1922 Kaunispe), kes oli Sörves Kaunispe (Kaunispäh) rüütlimõisa omanik.

⁹ Korneti (prantsuse keeles *cornette* – nurk) auaste arenes välja eskadroni lipu- või vimpplikandjast, kes ratsutas lahingurivi nurkades, et see laiali ei laguneks. Ratsaväeohvitseri madalaim auaste alates 15. sajandist. Vene ratsaväes vastas korneti auaste aastatel 1801–1917 jalaväe alamporutšikule (alamleitnandile). Tänapäeval on enamikus riikides korneti auastmest loobutud.

lis 1914 vabastati parun Arthur von Buxhoeveden teenistusest ja arvati ratsaväereservi.¹⁰

Kohe-kohe oli aga süttimas maailmasõda ja 18. juulil 1914 mobiliseeriti parun Buxhoeveden taas tsariarmeesse. Kõigepealt komandeeriti ta Vilno (praegu Vilnius Leedus) sõjaväeringkonna staapi, kus määrati 2. vabatahtliku pataljoni 10. transpordi ülemaks ja saadeti Kovnosse (praegu Kaunas Leedus) kindral Rennenkampfi¹¹ juhitud 1. armee käsutusse. Ta vedas kahuritele laske- moonna ja tegi kaasa Ida-Preisimaal Vene vägedele katastroofiga lõppenud Tannenbergi lahingule¹² järgnenud taganemise. Novembris 1915 viidi Buxhoeveden üle Tema Keiserliku Kõrgeaususe suurvürst Nikolai Nikolajevitši 16. Irkutski husari- polku, kus ta oli varem teeninud, ja määrati 4. eskadroni ülemaks. 1916. aasta suvel osales Buxhoeveden kindral Aleksei Brussilovi kuulsus- rikkas pealetungis Galiitsias:¹³ täitis luureülesandeid, osales ründe- ja kaitselahingutes nii ratsa- kui ka jalarivis olles. 1917. aasta veebruaris

Noor tsariarmee ohvitser Arthur von Buxhoeveden pereringis Muratsi mõisa trepil, vasakul isa Otto ja vend Otto, ees öde Bertha ja tema mees Heinrich von Sengbusch, umbes aastal 1912. Foto perekonnaarhiivist

ülendati ta alamrittmeistriks ja augustis rittmeistriks.¹⁴ Ta sai rindel olles kahel korral põrutada: esimest korda 15. novembril 1914 Ida-Preisimaal Seskeni¹⁵ juures ja teist korda 14. juulil 1917 Šveikovtso küla juures Galiitsias.¹⁶ Sõjategevuses Saksamaa ja Austria-Ungari vastu osales Buxhoeveden alates 28. augustist 1914 kuni 6. detsembrini 1917.

Osavõtt lahingutegevusest tõi kaasa ka aumärke: Püha Anna 4. järgu orden vahvuse eest Galiitsia rindel Slatšovka äravõtmise eest juulis 1916; Püha Stanislavi 3. järgu orden mõõ-

¹⁰ Eluloolised andmed kuni aastani 1928 põhinevad siin ja edaspidi teenistustoimikul, kui ei ole just viidatud teiste allikatele. Toimiku pealkirjas on nimi vigaselt kirjutatud: Buxöhnden, Artur Otto p., RA, ERA.495.7.450.

¹¹ Paul Georg Edler von Rennenkampff (7.04.1854 Konuvere mõis – 1.04.1918 Taganrog), ratsaväekindral, ta tagandati novembris 1914 passiivsuses süüdistatuna, läks 1915 oktoobris erru. Lasti punaste poolt maha.

¹² Tannenbergi ehk Hohenstein-Soldau lahing toimus 26.–30. augustini 1914, kus ratsaväekindral Aleksander Samsonovi juhitud 2. armee sai hävitavalt lüüa ja Samsonov sooritas 30. augustil enesetapu.

¹³ Brussilovi pealetung Galiitsias, tänases Lääne-Ukrainas, kus Vene väed löid uuenduslikku ründetaktikat kasutades Austria-Ungari vägesid. Austria-Ungari kaotas üle 600 000 mehe, 200 000 langes sõjavangi, ka Vene vägede kaotused olid suured. Esialgu saavutatud edu ei suudetud järgnevalt siiski realiseerida. Hiljem astus Brussilov vabatahtlikult Punaarmeesse, on avaldanud mälestused.

¹⁴ Venemaal võeti rittmeistri auaste ratsaväes kasutusele 17. sajandil armeereformi käigus. 1884. aastal võrdsustati kaptenid, rittmeistrid ja jessaulid majoriga ning tõsteti teenistusklasside tabelis VIII klassi. Tänapäeval on enamikus riikides rittmeistri auastmest loobutud.

¹⁵ Kohanimed on antud teenistustoimikus kirjapandud kujul, kõikidel juhtudel ei ole õnnestunud kohtade tänaseid nimekujusid selgitada. Nii kohad kui ka nende omaaegsed nimed on seoses riigipiiride muutuste ja sõdadega kaartidelt kadunud. Sesken on tänapäeval Szeski ja asub Poolas Suwałki lähedal.

¹⁶ Galiitsia oli sel ajal Austria-Ungari osa, tänapäeval jaguneb Poola ja Ukraina vahel.

kade ja lehviga luureülesannete täitmise eest Potok Slotõis¹⁷ mais 1916; Püha Stanislavi 2. järgu orden mõökadega Belouglovi all luureülesannete täitmise eest; Püha Anna 3. järgu orden mõökade ja lehviga Butschatchi¹⁸ linna vallutamise ja luureülesannete täitmise eest Isscheschani jaama juures; Püha Anna 2. järgu orden mõökadega luureülesannete täitmise eest Karpaatides Bõstritsa¹⁹ ja Huto²⁰ all 1916. aasta talvel; Püha Vladimiri 4. järgu orden mõökade ja lehviga Gnilavodi all rinde hoidmise eest juunis 1917; Püha Georgi 4. järgu rist nr. 832650 üle Sereti²¹ jõe viivate Tschertkovi²² sildade kaitsmise eest ning Šveikovtšõ all ratsa- ja jalaväe tormirünnakute tagasilöömise eest 1917. aasta augustis.²³ Parun Buxhoeveden olevat olnud juunis 1916 ette pandud ka Georgi kuld mõõga saamiseks vahvuse eest, kuid jäi ilmselt oma (balti)saksa tausta tõttu sellest ilma.

Bolševike revolutsioonile järgnenud segasel ajal õnnestus parun Buxhoevedenil 1918. aasta märtsis jõuda Saaremaale, mis oli juba eelmise aasta oktoobris langenud Saksa vägede kätte. 24. veebruaril oli küll välja kuulutatud Eesti Vabariik, kuid sellele järgnes kogu Mandri-Eesti okupeerimine sakslaste poolt. 3. märtsil oli Brest-Litovskis sõlmitud rahuleping Keskriikide ja Nõukogude Venemaa vahel, tänu millele parun Buxhoeveden Venemaalt Eestisse pääses.

Vabadussõjas

Kui Saksa väed Eestist lahkusid ja puhkes Vabadussõda, siis oli parun Buxhoeveden kohe valmis oma kodumaa kaitseks pealetungivate bolševike vastu välja astuma. Saare-, Hiiu- ja Muhumaa Kaitse Liidu tollaegne ülem kolonelleitnant Johannes Poopuu kirjutab: „Tunnistan oma allkirjaga, et kolonel Artur Otto p. Buxhoeveden registreeris rahvaväkke astumiseks Saarte Kaitse Liidus 8. novembril 1918. a. ja teenis nimetatud Kaitse Liidus kuni ohvitseride reservi määramiseni. Oli üks esimestest ohvitseridest, kes registreerimisele ilmus ning ka teisa ohvitserisi õhutas seda tegema.“²⁴

Saaremaa ühiskonnategelane Aleksander Velvelt kirjutab oma mälestustes, kus on kohalike aadlike suhtes üsna kriitiline: „Tõele au andes pean aga ütleva, et mõisnike hulgas oli ka teistmoodi mehi, kes olid varem, olid [Saksa] okupatsiooni ajal ja jäid ka hiljem harilikeks inimesteks, ilma seisusliku uhkuse ja ennast paremaks pidamata. [– – –] Üks erand oli ka Muratsi parun [Arthur von] Buxhoeveden. Kui 1917.–1918. a. kõik /balti/sakslased läksid vene monarhisti, valgete kindrali Judenitši armeesse või lasksid end Saksa kindral von der Goltzi agentidel värvata Läti territooriumil vormitavasse *Landeswehr*’i, mis hiljem sõdis Eesti vastu, siis Buxhoeveden astus Eesti kaitseväkke, mida Ajutine Valitsus 1918. a. lõpus formeerima hakkas. Sõdurid, kes kolonel Buxhoevedenile allusid, kiitsid teda täitsameheks, mõistlikuks ülemuseks.“²⁵

Arthur Buxhoeveden oli üks neid väheseid baltisakslasi, kes ei soovinud astuda Vabadussõja ajal põhiliselt baltisakslastest formeeritud Balti pataljoni,²⁶ vaid eelistas teenimist Eesti väeosades. Ta oli detsembris ilmunud Tallinnas Pagari tänavale ohvitseride reservi ülema

¹⁷ Tänapäeval Lääne-Ukrainas Zoloty Potik (poola ja vene keeles Potok) Ivano-Frankivski lähedal.

¹⁸ Tänapäeval Lääne-Ukrainas Butšatš (Bučač) Ivano-Frankivski lähedal.

¹⁹ Tõenäoliselt tänapäeva Lääne-Ukrainas Bystrytsya.

²⁰ Tõenäoliselt tänapäeva Lääne-Ukrainas Huta.

²¹ Sireti (Sereti) 700 km pikkune jõgi algab Ukraina Karpaatides, jookseb läbi Rumeenia ja ühineb enne Musta merre jõudmist Doonauga.

²² Tõenäoliselt Tšortkiv (Czortkóv) tänapäeva Lääne-Ukrainas.

²³ Vt. lähemalt: L. Lõhmus. Vene impeeriumi ordenid. Tallinn: Kirjastus SE&JS, 2014; M. Krõonström. Georgi ordeni kavalerid Eestis. https://www.ra.ee/apps/georgi/html/georgi_ordeni_ajalugu.html (vaadatud 12.07.2022).

²⁴ Dateeritud 28. novembril 1924. RA, ERA.495.7.450, l. 32.

²⁵ A. Velvelt. Mälestusi 1917.–1918. aasta sündmustest Saaremaal. Saaremaa Muuseum. Kaheaastaraamat, 1995–1996, lk. 260–261.

²⁶ Vt. lähemalt: A. Trei. Unustatud rügement. Balti pataljon (rügement) Eesti Vabadussõjas. Tallinn: Grenader, 2010.

alampolkovník Aleksander Kiikeri juurde ja öelnud, et südametunnistuse järgi kuulub ta siia, kui teda vastu võetakse.²⁷ Ta määrati 29. detsembril 1918 Tallinna ohvitseride reservi ja 14. jaanuarist 1919 teenistusse 2. ratsapolku,²⁸ mille koosseisus ta ka rindel oli. Kui Buxhoevedeni esitleti sõjavägede ülemjuhatajale kindral Laidonerile, siis oli viimane tundnud muret, et pole talle rittmeisteri aukraadile sobivat teenistusk kohta pakkuda. Selle peale oli Buxhoeveden vastanud, et seisan ju teie käsutuses, härra ülemjuhataja. Teenistuskohat sõjaväelises hierarhias ei olnud tema jaoks olulise tähtsusega.²⁹ 10. veebruaril viidi Buxhoeveden üle ratsapolkude tagavaraeskadroni ja Vene sõjaväes väljateenitud aja eest kinnitati ta kapteni auastmesse. 13. aprillist 1919 nimetati Buxhoeveden ratsapolkude tagavaraeskadroni ülemaks ja kui see 1. septembrist nimetati ümber ratsapolkude tagavaradivisjoniks, siis kinnitati selle ülemaks. Tema põhiülesandeks oli tagada rindele minevatele ratsaväelastele väljaõpe.

Landeswehr’i sõja ajal kaebas Buxhoeveden peastaabi ülemale kindral Sootsile, et tal on raske oma ametikohal jätkata saksavaenulikus õhkkonnas, mida tol ajal üles köeti. Kindral Soots seletas talle avameelselt, et saksavaenulik kihutustöö on hädavajalik sõdurite võitlusvaimu tõstmiseks, milleta ei saa *Landeswehr*’i võita ja palus tungivalt Buxhoevedeni kõigele vaatamata tegevust ametikohal jätkata. Oma sõdurite seas oli balti parunist Buxhoeveden ka sel saksavaenulikul ajal armastatud ja lugupeetud ning teda oldi valmis alati kaitsma.³⁰

25. jaanuaril 1920 ülendati Buxhoeveden alampolkownikuks.³¹ Kamraad Paul Bassen-Spiller³² võtab kokku Arthur Buxhoevedeni panuse Vabadussõjas: „Eesti pidi oma sõjajõud looma võitluses idast pealetungiva punaarmeeaga. Kui suurte raskustega see oli seotud, seda teavad kõige paremini tollaegsed vanemad sõjaväejuhid, kes võõrsilt kodumaale töid mitte ainult murdmata tahte tema eest võidelda, vaid ka oma suured kogemused, mis saadud keiserlikus väes rahuaegadel ja ligi nelja-aastases suures sõjas. Ratsaväe alal meil oli õnne omada kolonel A. Buxhoevedeni isikus niisugust vanemat ohvitseri. Rahuaegne ratsaväekooli kursus, sõjaeelne teenistus ja lõpuks lahinguväljadel 1914–1917. a. saadud kogemused – see oli suur varandus, millega Buxhoeveden tuli kodumaale, et teda aidata vabaks võidelda.“³³

²⁷ Baltlased eesti sõjaväes. – Stockholms-Tidningen Eestlastele, 6.09.1952.

²⁸ Vabadussõja lõppedes 2. ratsapolk likvideeriti 1920. aasta mais.

²⁹ Baltlased eesti sõjaväes. – Stockholms-Tidningen Eestlastele, 6.09.1952.

³⁰ G. Knorring. Meenutusi keiserlikust Venemaast ja Eestist. III. Tõlkinud A. Benno. – Akadeemia 2013, nr. 11, lk. 2073.

³¹ 24. novembrist 1922 nimetati ümber kolonelleitnantiks.

³² Paul Bassen-Spiller sündis 11. juulil 1892 Kuressaares baltisakslasest ohvitseri perekonnas. Üldhariduse omandas Tallinnas Aleksandri gümnaasiumis. 1913. aastal lõpetas Jelizavetgradi (praegu Kropõvnõtskõi Ukrainas) ratsaväekooli. Esimeses maailmasõjas osales 3. Smolenski ulaanipolgus, paistis silma vapruste poolest. Oli Oktoobrirevolutsiooni ajal teenistuses Vaasas, kus interneeriti Soome valgete poolt jaanuaris 1918. Vabastati ja tuli Eestisse juulis 1918, kus astus Vene valgete Loodearmee ja teenis ratsaväes Stanislav Bulak-Balakhovitši noorema venna Jozefi alluvuses. 1919. aastast teenis alamkaptenina Eesti sõjaväes 2. ratsapolgus, oli ajutise ülema abi kt., seejärel ratsarügemendi ülema abi, aastast 1924 ülema kt. ja aastast 1927 ülem. Võttis 1920 Eesti kodakondsuse ja passis oli tema rahvuseks märgitud eestlane. 24. veebruaril 1933 ülendati kolonelik. 1935 lahkus sõjaväeteenistusest ja määrati kaitseväge staabi juures asuvasse juhtide reservi. Astus Kaitseliitu. Töötas kuni novembrini 1940 kindlustusseltsi Polaris Tartu osakonna juhatajana, alates detsembrist 1940 oli Saksa usaldusvalitsuse teenistuses. Arreteeriti Nõukogude võimude poolt 10. jaanuaril 1941, süüdistatuna kodumaa reetmises ja aktiivses tegevuses Punaarmee ning revolutsioonilise töölisklassi vastu. Uurimine lõpetati Nõukogude–Saksa kokkuleppel 19. märtsil 1941, ta vabastati ja saadeti esimese transpordiga Saksamaale (Vt. lähemalt tema NKVD ülekuulamistoimikuid RA, ERAF.130SM.1.1622). Teise maailmasõja ajal oli tegev Saksa sõjaväes kindralmajor Voldemar Riebergi (Riiberg, VR I/3) staabis ning 1. Kasakate Ratsadiviisi (*Kosaken-Kavallerie-Division*) 6. Tereki Kasakate Ratsarügemendis. Elas pärast sõda mõnda aega Argentinas, alates 1956. aastast Lääne-Saksamaal, suri 1. detsembril 1962 Uetersenis, Schleswig-Holsteinis. Ta oli Püha Anna IV, III ja II klassi, Püha Stanislavi III ja II klassi, Püha Vladimiri IV klassi, Püha Georgi mõõga, Soome Valge Roosi I klassi rüütliristi (1925), Poola Odrodzenia Polski (Polonia Restituta) V klassi risti (1926) ning Läti Kolme Tähe ordeni III klassi komandööri risti (1929) kavaler.

³³ Bassen-Spiller. Kol. A. Buxhoeveden VR I/2 75. sünnipäevaks 29. märtsil 1957. a. – Välis-Eesti, 31.03.1957, lk. 8.

Eesti kaitseväge üles ehitamas

Ratsaväe inspektor kolonel Buxhoeveden jälgimas Kaitseliidu Tallinna maleva eskadroni väljaõpet. RA, EFA kaader Eesti Kultuurifilmi kroonikast, 1927.

kohal. Ratsaväe inspektori ülesandeks oli kontrollida ratsaväe erialast väljaõpet, tutvuda uute relvadega, katsetada neid ja välja töötada juhendid. Ratsaväe inspektor, nagu ka inseneriväe, jalaväe, suurtükiväe ja tehniliste vägede inspektuurid, töötas sõjainimeste alluvuses.³⁴ Buxhoeveden oli kindralstaabi kursuste, hiljem kõrgema sõjakooli lektor ja nimetati 1. juunist 1921 sõjavägede õpetuskomitee alaliseks liikmeks.³⁵ Tema kursantide hulgas oli ka palju baltisakslasi, kes eelistasid teistele väelikele teenistust just ratsaväes. Üks nendest oli Georg von Krusenstjern, kes kirjutab, et Arthur von Buxhoevedenil õnnestus oma kursuslastest, olenemata nende päritolust ja rahvusest, kujundada ühtne ja sõbralik pere.³⁶

1922. aasta 15.–18. maini komandeeriti Buxhoeveden koos riigivanem Konstantin Pätsiga riigivisiidile Helsingisse, kus oldi president Kaarlo Juho Ståhlbergi külalised. See oli Eesti Vabariigi esimene riigivisiit välismaale ja esimene välisriigi riigipea visiit Soome ning sai seetõttu mõlemal pool palju tähelepanu. Visiidi käigus andis Soome president Arthur von Buxhoevedenile Soome Valge Roosi 2. klassi komandöriiristi.³⁷

Alates 1. jaanuarist 1923 nimetati Buxhoeveden vanemkäsundsohvitseriks sõjaministri juures, ühtlasi jäi ta edasi ratsaväe inspektori kohusetäitjaks. 24. veebruaril 1924 ülendati Arthur Buxhoeveden koloneliks. 1925. aasta 6.–25. augustini oli kolonel Buxhoeveden komandeeritud Poolasse manöövrile. 1926. aastal käis ta koos teiste Eesti ratsaväehvitseridega Daugavpilsis Läti 1. ratsaväepolgu aastapäeval. 1927. aasta 12.–23. novembrini saadeti kolonel Buxhoeveden Saksamaale, kus ta tutvus hobusekasvatusega.

Kaitseministri abi kindralmajor Paul Lill on kirjutanud Arthur Buxhoevedenit atesteerides: „Karakter pehme ja tagasihoidlik aga selle juures suur osavus ja sitkus, et oma käsualluseid ikka vastu vaidlemata oma tahtmise ja mõju alla painutada. [– – –] Kindel ja otsekohane karakter; kohusetunne suur; kui rahuaegsel ohvitseril, kes veel Ilma Sõja läbiteinud, kogemusi ja vilumust teenistuses lõpmata tagavara. Initsiatiivi palju, mida suure ja kindla tahtejõuga oskab ellu viia. Vabaduse Sõjas lahingutes osa võtnud ei ole. Distsiplini pidamises nõudja, järjekindel, õiglane ja ühesugune; oskab täpisealt hinnata temale alluvate ohvitseride ja

³⁴ Ratsaväe inspektuuri fond Rahvusarhiivis RA, ERA.513.

³⁵ Vt. Kõrgem Sõjakool 1921–1931. Kõrgem Sõjakool, Tallinn, 1931, lk. 55, 61, 67, 76, foto lk. 95.

³⁶ G. v. Krusenstjern. Baron Arthur v. Buxhoeveden †. – Baltische Briefe, jaanuar 1965.

³⁷ Aumärke jagati ka teistele delegatsiooni liikmetele. Vt. Riigivanema külaskäik Soome. – Päevaleht, 18.05.1922; H-n, v. S. Der Besuch des Staatsältesten in Finnland. – Revaler Bote, 18.05.1922.

Kolonel Arthur Buxhoeveden
(vasakult teine) ja Eesti Vabariigi
sõjaväeatašee Ludvig Karl
Jakobsen (vasakult kolmas)
Poola ohvitseridega, august 1925.
EFA.231.0.56749

sõdurite väärtust ja tööd; ise hästi distsiplineeritud. Ümberkäimine sõduritega lahke, sõbralik ja vastutulelik, vahekord viimastega väga hea. Ausus piiramata. Riigivaranusega ümberkäimises aus, kokkuhoidlik ja korra nõudja. Tervise seisukord väga hea. Üleüldine kokkuvõte – väga hea. [– – –] Uurib hoolsalt küsimusi, mis puutuvad ratsaväesse ja väljendab suurt algatusvõimet ratsaväe organiseerimise, väljaõpetamise ja varustamise kavade väljatöötamisel ja elluviimisel, rahuajal nii ka mobilisatsiooni läbiviimisel [– – –] Väljendab iseäralist osavust ja leidlikust mobilisatsiooni tagavarade muretsemises ja selle varustuse kordaseadmises, mis meil sõjaajast järelejäanud.³⁸

Väga omapärasel viisil oli kolonel Buxhoeveden lahendanud ametliku kirjavahetuse pidamise. „Riviohvitserina Buxhoeveden ei sallinud paberlikku asjaajamist, mis moodsal ajal paisus üha suuremaks. Kolonel hoidis siis päevade viisi sissetulnud ja väljaminevaid pabereid oma ratsamundri varrukates, esimesi vasakul ja viimaseid paremal. Nii oli alati kogu ametlik kirjavahetus käepärast, maneežis, kasiinos ja viimaks „Jahimeeste Seltsis“,“ meenutab ratsarügemendi ülem kolonel Paul Bassen-Spiller.³⁹

Perekond

Parun Arthur von Buxhoeveden oli 9. novembril 1911 (vkj.) Miitavis (Jelgavas) abiellunud paruness Meta von Fircksiga,⁴⁰ kes pärines Kuramaalt, kuid nende lastetu abielu lahutati 1918. aasta kevadel Riias. Teist korda abiellus Arthur von Buxhoeveden 16. septembril 1919 Tallinnas Kira von Benckendorffiga (sündinud ukj. 12. detsembril 1892 Vilniuses, von Scheidemann), kes oli samuti lahutatud. Tema mees oli olnud Alexander Christoph Karl Otto Benckendorff ja Arthur Buxhoeveden sai endale kasupojaks 4. aprillil 1915 (vkj.) sündinud Georges (Georg) von Benckendorffi. Nende enda poeg Eugen Arthur Otto Buxhoeveden sündis Tallinnas 26. juulil 1920. Tema sünd on registreeritud Tallinna Oleviste evangeelse luterliku koguduse II pihtkonnas, kuhu tema vanemad kuulusid.⁴¹

Traagiline oli Kira von Buxhoevedeni isa Sergei Scheidemanni (18.08.1857–1922?) saatust. Ta oli sõjaväeteenistuses alates 1874. aastast, tõustes 1913 ratsaväekindraliks. Esimese maailmasõja alguses, kui kindral Aleksander Samsonovi juhutatud 2. armeed tabas Ida-Prei-

³⁸ Katked mitmetest atesteerimistest läbi aastate tema teenistustoimikus.

³⁹ Bassen-Spiller. Kol. A. Buxhoeveden VR I/2 75. sünnipäevaks 29. märtsil 1957. a. – Välis-Eesti, 31.03.1957, lk. 8.

⁴⁰ Meta von Fircks (28.02.1886 Nogale, Kuramaa – 13.12.1970 Überlingen, Baden-Württemberg).

⁴¹ Perekonnaseisuameti teatis 4.01.1994 nr. P-3047.

Kolonel Buxhoeveden poeg Eugeniga. Foto perekonnanarhiivist

simaal täielik häving ning Samsonov sooritas 30. augustil 1914 enesetapu, võttis kindral Scheidemann armee juhatamise üle ja oli selle eesotsas, kui toimusid lahingud Varsavi ja Łódži all, kuni detsembrini 1914. Seejärel oli 1. Turkestani armeekorpusse komandör, kuni juunis 1917 arvati reservi. Pärast Oktoobrirevolutsiooni astus 1918 vabatahtlikult Punaarmeele, juhatas 10. armeed. Ta arretereeriti ja edasisest saatusest ei ole midagi teada, ilmselt ta kas tapeti või suri vangistuses, arvatavasti enne aastat 1922.

Mootorrattaõnnetus ja erruminek

Kolonel Arthur von Buxhoeveden arvati tervislikel põhjustel erru 1. detsembrist 1928. Sama aasta 27. veebruaril oli toimunud liiklusõnnetus mootorrattaga raudtee ülesõidukohal. Et kolonel Arthur Buxhoeveden oli sõjaväe ühendatud õppeasutuses ratsaväe täienduskursuse ülem, siis õnnetusjuhtumi kohta viis juurdluse läbi samas teeninud aspirantide kursuse ülema kt. kolonelleitnant August Kasekamp. 8. märtsil on ta kirja pannud asjaosaliste seletused. Raskelt kannatada saanud kolonel Buxhoeveden kirjeldab õnnetusjuhtumit: „27.

veebr. s. a. kell 10 hommikul sõitsin Sõjaministeeriumist auto-tankide divisjonist saadud mototsikliga Tondile ratsaväe täienduskursustele ja kadettide ratsasõidu tundi. Tsikli juhiks oli mul auto-tankide üleajateenija allohvitser Boote. Jõudes Tallinna-Ülemiste raudtee ülesõidu kohale umbes 200 mtr. kauguselt märkas, et raudtee ülesõidu kaitsepuu, vähemalt esimene noist kinni oli. Tsiklijuht Boote küsis minult: „Kas sõidame puude alt läbi?“ Vastasin temale: „Sõidame!“ Tsiklijuht tasandas kiirust. Raudtee kaitsepuude juurde jõudes paenutasin oma pää tahapoole ja vasakule tsiklijuhi parema käe najale. Tunds, et tsiklijuht natukene liigutas kätt. Minu kalkultatsiooni järele pidime nüüd juba mõlema kaitsepuu alt läbi olema, kuid niipea kui veidi pead tõstsin, sain tugeva hoobi paremale poole pealae ja kukla vahele kõrva taha. Ütlesin tsiklijuhile: „Lõin pea ära!“ Tsiklijuht vastas: „Sõidame Diakonissi haigemajasse.“ Vastasin: „Sõidame!“ Sellepääle kaotasin meelemärguse. Tulin pärast vahetevahel jälle mõistuse juure ja mäletan kuidas mind haigemajasse paigutati. Paiguti ei mäleta ma midagi. Alates sama päeva kella 14.00–15.00 tulin täielikult meelemärgusele ja sellest pääle mäletan kõiki. Haigemajas viibisin peahaavaga kuni 7. märtsini, kus mind oma korterisse ravitsemisele lubati minna ja kus ma praegu voodis laman. Lühemaks ajaks võin ka üles tõusta ja natukene kõndida. Tsiklijuhi Bootega olen sõitnud mitu aastat. Tunnen teda kui väga hääd tsiklijuhti. Olen temaga ka varem sama raudtee kaitsepuude alt läbi sõitnud ilma õnnetust juhtumata ja tahtsin seda ka käesoleval juhul teha. Õnnetuse põhjust näen selles, et ma liiga vara pää tõstsin, enne kui teise kaitsepuu alt läbi olime. Kaitsepuude alt läbisõitmiseks andsin tsiklijuht Bootele loa. Tsiklijuhti üleajateenijat-allohvitseri Bootet milleski ei süüdistata.“⁴²

⁴² RA, ERA.495.7.450, l. 38.

Auto-tankide divisjoni auto kompanii vanem autojuht, nooremallohvitser üleajateenija Arnold Boote oli 24-aastane poisimees, kes oli varem saanud ülearu kiire sõidu eest 3000 marka trahvi. Oma seletuses kinnitab ta kolonel Buxhoevedeni sõnu ja kirjeldab omalt poolt toimunud järgmiselt: „Niipea kui mina teise kaitsepuu alt läbi jõudsin, tõstsin kohe pea. Samal ajal tõstis pea ka kol. Buxhoeveden. Et tema aga minust veidi tagapool istus, siis polnud ta veel kaitsepuu alt läbi jõudnud ja pään tõstes lõi selle vastu kaitsepuud. Mütsu kuuldes vaatasin korvi pääle ja nägin, et kolonel Buxhoeveden istub korvis palja pääga ja pääs olevast haavast jookseb verd. Kolonel Buxhoeveden ütles selle juures: „Lõin pea ära!“ Võtsin koloneli mütsi maast, panin talle pähe ja sõitsin kohe Diakonissi haigemajasse. Kohale jõudes oli kolonel Buxhoeveden meelemärkusel ja läks ise minu toetusel haigemajasse sisse, kus teda arstid vastu võtsid. Kolonel käskis mind juhtumisest Tondile telefoniga kõlistada ja oma abikaasa haigemajja tuua, missuguseid korraldusi kohe täitma hakkasin.“⁴³

Sõjainistri abi ettekirjutuse kohaselt oli kolonel Arthur Buxhoeveden 19.–22. septembrini Tartu ülikooli närvikliinikusse tervisekontrolli ilmunud. Oma valdkonna parim asjatundja, kliiniku direktor prof. Ludvig Puusepp tõdes: „Järeldatsumisel selgus, et kolonel Artur Buxhoeveden kannatab peavalude all, mis on pärit mehaanilisest pealuu vigastusest tingitud ajukestade kohalisest paksenemisest ning vasaku südame kambri hüpertroofia ja aordi laiendamise all. (*Cephalalgia er pachymeningide chron. traumatica, hypertrophia ventriculi sincoevis et dilatatio aortae*). Tähendatud haiguste tõttu on kolonel Artur Buxhoeveden üheksakümmend (90%) protsenti oma tegelikust tööjõust kaotanud.“⁴⁴

15. novembril 1928 teostatud kolonel Buxhoevedeni atestatsioonis, mis on viimane tema teenistustoimikus, kirjutab sõjainistri abi kindralmajor Paul Lill: „Alluvate hindamisel õiglane [– – –] Kohusetunne väljaarenenud. On suutnud ka alluvates arendada kohusetunnet [– – –] Väljendanud laialt algatust ratsaväe organiseerimise ja väljaõpetamise alal. Iseloomu jooned: hea psüholoog, elav, energiline, kiire mõtlemiskäik, gentleman ohvitseridega ja sõduritega ümberkäimises [– – –] Otsustab kiirelt ja tabavalt [– – –] Vilumus teenistuses kui ratsaväe-rivi ohvitseril suur. Jälgib väljamaa kirjandust oma erialal; oskab väga hästi ära kasutada oma kogemusi ja teadmisi praktiliselt [– – –]“ Kuid samas tõdeb ta: „Rahuloldav kabineti töös, mitterahuldav ratsaväe rivi teenistuses.“ Atestatsiooni kokkuvõte on endiselt „väga hea“ ja ka sõjainister kindralmajor Nikolai Reek annab omalt poolt kinnituse „väga hääl“. ⁴⁵

Siiski otsustas ratsaväe riviteenistuseks kõlbmatu kolonel Buxhoeveden ise erru minna.

Vastavalt vabariigi valitsuse otsusele 27. novembrist 1928 lubati kolonel Arthur Buxhoevedenil erus kaitseväe vormi kanda.⁴⁶

Lahkumisbankett kamraadidega

Baltisakslasest kolonel Buxhoeveden ehk vana Puks, nagu kamraadid teda nimetasid, oli üks populaarsemaid kaitseväe ohvitseri. Tema teenistusest lahkumise puhul ilmus ajakirjas Sõdur artikkel, milles antakse ülevaade teenistuskäigust ja kirjeldatakse ka teenistusest ärasaatmist: „Sõjaväe staabi ohvitseride kogu korraldas 30. XI s. a. kolonel Buxhoevedeni lahkumise puhul Keskkogu kasiinos banketi, millest eesotsas sõjainistri kindral N. Reeki'iga osa võtsid staabi nii vanematel kui noorematel kohtadel teenivaid ohvitseri ja ametnikke. Saatma oli tulnud ka Vabariigi esimene sõjainister erukindral A. Larka. Sõjaväe staabi ohvitseride kogu esimees kindral E. Pödder omas toastis kriipsutas eriti alla seda, et kol. Buxhoeveden ei kahelnud astuda esimeste hulgas Eesti kaitseväe ridadesse 1918. a. sügisel, olgugi, et siis oli Eesti olu-

⁴³ Samas, l. 38p.

⁴⁴ Samas, l. 51.

⁴⁵ Samas, l. 21p.

⁴⁶ RA, ERA.31.3.13113: Vastava ettepaneku tegi kaitseminister Nikolai Reek ja Vabariigi Valitsuse otsuse kinnitas riigivanem Jaan Tõnisson.

kord väga raske. Kui hea ohvitser ja eeskujulik kaasvõitleja on kolonel Buxhoevden teeninud kaitseväes umbes 10 aastat. Soovib lahkuvale kiiret paranemist ja edu edaspidises töös. Kol. Buxhoevden tänab sõprustunnete eest, milliste osaliseks ta saanud teenistuse ajal kaitseväes ja nüüd, teenistusest lahkudes. Lubab Saaremaal, kui tervis vähegi võimaldab, rakendada end uuesti riigikaitsetööle, nimelt asuda ratsa kaitseliidu organiseerimisele. 1. dets. õhtul oli jaama kol. Buxhoevdeni saatma kogunud hulk ohvitseri ja neid ratsaväe allohvitseri, kes ennem teeninud lahkuvalt juhatatavates üksustes. Jumalagajäätul ratsamehed-allohvitserid tõstsid oma endise juhi kätele. Kolonel surus südamlikult oma armastatud ja oma võrratute „poiste“ kätt ... Vaadeldes seda lahkumistseeni tuli meelde marssal Petaini aforism: „... et võita lahing, tuleb kõigepealt võita oma sõdurite südamed.“ Sõdurite südame võitmine ei olevat kerge asi, sest see ei alistuvat kätteõppimisele.“⁴⁷

Hinnangud teenistusele ja teenetemärgid

Ka ajalehes Päevaleht ilmus kolonel Buxhoevdeni errumineku puhul fotoga artikkel, milles anti ülevaade tema elust ja tegevusest, rõhutatakse tema olulist panust kaitseväe arendamisel ja head läbisaamist alluvatega: „Üksiku ratsa tagavaraeskadroni ja tagavaradivisjoni ülemana on kolonel Buxhoevden teinud suure töö ja võitnud seejuures ühtlast austamise ka sõdurite hulgas. Sellest annab tunnistuse fakt, et divisjoni meeskond 1920. a. 1. jaanuaril oma algatusel käis koloneli muusikaga tervitamas, mis on vististi ainuke seesugune juht Tallinna karnisonis. Sama kinnitab asjaolu, et vabadussõja ajal astus kaitsetväkke ka paar teist aadlikku, kes pidid aga mõne nädala pärast lahkuma, kuna sõdurid neid ei sallinud. Oma heade teoreetiliste teadmiste ja sõjaliste kogemustega on kolonel Buxhoevden olnud suureks abiks meie ratsaväe organiseerimisel ja korraldamisel, aidates lähendada mitmesuguseid spetsiaalratsaväelisi küsimusi.“⁴⁸

Kolonel Buxhoevdeni head läbisaamist alluvatega ja hoolitsust nende eest meenutab ka kamraad Bassen-Spiller: „Puht erialalistele väärtustele lisaks tulevad kolonel A. Buxhoevdeni inimlikud omadused, mis kõiki neid tema külge köitsid, kellel oli kaasaminekut tolle suurepärase ratsanikuga. Temast hoovas alati vastutulekut, otsekohestust ja õiglust, millele seltsis vankumata kamraadlikkus, eriti oma väeliigi kaaslaste suhtes. On tuntud juhus, kui kolonel läks päästma ühe noore ratsaväe ohvitseri karjääri raudse käega sõjaministri kindral J. Sootsa karistusest. Ohvitser oli eksinud väljaspool teenistusi üldreeglite vastu. Peale Ülemjuhataja ei olnud meie sõjaväes meest, kes suutnuks „Jaanile“ midagi selgeks teha, mis ei ühtunud kindrali seisukohtadega. Kui kolonel oli visalt kaitsnud oma alluvat ja näis tahtvat veelgi jätkata seda, leidis minister paremana kümne „korratiga“⁴⁹ tööruumist välja joosta ja – asi lõppes soodsalt.“⁵⁰

Siinkohal on sobilik meenutada lugu, kuidas kolonel Buxhoevden ise oli 1925. aastal välja teeninud sõjaminister Jaan Sootsi noomituse, mis lausa ajalehes ära trükiti:

Pühapäeval, 25. oktoobril s. a. korraldas ratsaväe inspektor kolonel Buxhoevden minu loaga Tallinna hipodroomil ratsavõistlused. Kokkuleppel hipodroomi seltsiga, kes omalt poolt suurema osa auhindu andis, jäid tribüünid hipodroomi seltsi kasutada, kes sinna raha eest publikumi sisse laskis. Ainult 7 looshi tribüünide keskkohal oli ratsaväe inspektori käsutusse antud, tema poolt kutsutud auvõõraste paigutamiseks. Et ruumi vähe oli, ei olnud ratsaväe inspektor igale võõrale tema kohta ära märkinud, lootes, et kõik võõrad ei tule ja et nendele, kes tulevad, ruumi

⁴⁷ E. Kolonel Arthur Buxhoevden. – Sõdur, 12.12.1928, lk. 1384–1385.

⁴⁸ Kolonel Buxhoevdeni erusse minek. Ainsam püsiv baltlane Eesti rahvaväes. – Päevaleht, 7.12.1928.

⁴⁹ Valgamaalt pärit kindralmajor Jaan Sootsil oli komme kurja vandudes sõna „kurat“ nõndaviisi hääldada.

⁵⁰ Bassen-Spiller. Kol. A. Buxhoevden VR I/2 75. sünnipäevaks 29. märtsil 1957. a. – Välis-Eesti, 31.03.1957, lk. 8.

jätkub, ning et tulijad iseenestele vastavad kohad leiavad. Eriti ei olnud koht ära märgitud riigikogu esimehele.⁵¹ Samuti ei olnud abinõud tarvitusele võetud, et temale vastav koht vaba hoitaks. Niisuguse korralduse puudusel siis tuligi, et need võõrad, kes varem olid ilmunud, kõik kohad ära võtsid, ja riigikogu esimees, kes hiljem ilmus, ei leidnud enesele vastavat vaba kohta. Niisugune asjaolu võib tekitada ebasoovitavaid tõlgitsemisi. Leian, et ratsaväe inspektori kolonel Buxhoevedeni korraldused olid puudulikud kutsutud auvõõraste paigutamiseks, mispärast ülaltoodud soovimata fakt aset on leidnud. Avaldan selle eest ratsaväe inspektorile kolonel Buxhoevedenile noomituse.

J. Soots, kindralstaabi kindralmajor.
Sõjaminister.⁵²

Vabariigi valitsus oli Arthur Buxhoevedenile 18. mail 1920 andnud I liigi 2. järgu Vabadusristi nr. 635. Samuti sai ta 15. jaanuaril 1921 tasuta maad normaaltalu suuruses ehk siis tagasi perekonnale kuulunud Muratsi mõisasüdame ja 64 hektarit maad. 2. juulil 1922 anti talle kui Vabadussõjast tegelikult osavõtnule Vabadussõja mälestusmärk koos tunnistusega nr. 3006. 14. aprillil 1924 sai ta veel 25 hektarit tasuta maad juurdelõigetena ja 125 000 marka (1250 krooni). Nagu juba eespool nimetatud, andis Soome vabariigi president Arthur Buxhoevedenile sõjaaegsete teenete eest Soome Valge Roosi ordu II klassi komandöriiristi (1922), lisaks autasustati teda Läti Karutapja III järgu ordeni (1924) ja Poola Odrodzenia Polski (Polonia Restituta) ohvitseriristiga (1926). Vahetult pärast liiklusõnnetust, 21. märtsil 1928 oli toimunud Kaitseliidu Tallinna maleva eskadroni üldkoosolek, millest võttis osa 22 liiget. Eskadroni pääliku kt. Alfred Kepper⁵³ tegi ettepaneku valida sõjavägede ühendatud õppeasutuste ülem kindralmajor Gustav Jonson ja ratsaväe inspektor kolonel Artur Buxhoeveden eskadroni auliikmeteks. See ettepanek võeti vastu ühel hääl.⁵⁴

Muratsi mõisa majandamas

Erus olles asus kolonel Buxhoeveden oma sünnikodus Muratsi mõisas suure innuga põllumajanduse ning hobusekasvatusega tegelema. Muratsi mõis (saksapäraselt Murratz) tekkis Hoslötide läänistusest 1560.–1570. aastatel. Hiljem oli mõis seotud nii Sehestädtide, Kohlside kui ka Schultzedega. 1707. aastal läks mõis von Guldenstubbe aadliperekonna omandusse.⁵⁵ 1877. aastal ostis Muratsi mõisa Arthur von Buxhoevedeni vanaisa Alexander Otto von Buxhoeveden, kes oli sündinud Kuivastu mõisas. Tema surma järel läks mõis Arthur Buxhoevedeni isale Ottole.

Mõisa kivist varaklassitsistlik peahoone oli püstitatud 19. sajandi alguses. Kõrgel soklil asetseva hoone nurkades olid Saaremaa dolomiidist puhtalt tahutud kvaadrid. Poolkelpkatusega ehitise otstel olid mansardtoad. Hoone esiküljel asetses neljale sambale toetuv väike rõdu. Aknad olid kõrged, kaetud lameda kaarsillusega, mõned petikutena, et anda reegli-

⁵¹ Artiklis ei tooda millegipärast ära riigikogu esimehe nime. Alates 9. juunist 1925 oli riigikogu esimeheks sots August Rei.

⁵² Kaitseväe ratsavõistluste järelkaja. Kui riigikogu esimehele istekohta ei ole valmis vaadatud ... – Kaja, 28.10.1925.

⁵³ Alfred Kepper (13.05.1878 Peterburi kubermang – 4.11.1952 Rootsi), tuntud jalgrattur ja sõudja. Lõpetas Peterburis gümnaasiumi. Oli trekisõidus 1899–1904 Venemaa esivõistleja ja 1905 Riia meister, 1905 roolijaga kahepaadil Venemaa meister. 1920 opterus Eestisse. Oli Kaitseliidu Tallinna malevkonna eskadroni pealik, sai 1931 Kotkaristi V klassi teenetemärgi. 1944 läks Rootsi.

⁵⁴ Kaitseliidu Tallinna malev, koosolekute protokollid. RA, ERA.2163.1.20, lk. 60p. (toimik on ilmselt märtsipommitamise käigus tule läbi kannatada saanud).

⁵⁵ Eesti mõisaportaali: <http://www.mois.ee/saare/muratsi.shtml> (vaadatud 25.07.2022).

Muratsi mõisa peahoone. Foto: Friedrich von Wolff, 1923. Tartu Ülikooli raamatukogu kunstiajalooline fotokogu, F 192, A-222-1

pärane akende rida fassaadil. Ehitisel oli kaks võimsat mantelkorstnat, üks neist silindervõlviga köögiruumis. Maja all oli ristvõlvagedega täiskelder. Hoonet ümbritsev park oli vabakujundusliku planeeringuga, rühmitatud kontrastsete puudegruppide ja dekoratiivpõõsastega. Puudest domineerisid vaher, saar ja tamm. Pargis oli väike tiik ja ilusammas. Mõisahäärberi juurde viis allee.⁵⁶

Milline mõis seestpoolt välja nägi, kirjeldab seda seitsmeaastaselt külastanud Joosep Reinaru⁵⁷: „1928. aastal käisin Muratsi mõisas koos isa ja emaga. Seal toimus küladevaheline koosolek, rahvast oli üsna palju. Mäletan, et ruumid olid suured ja kõrged ning seintel olid suured kõrged peeglid. Isa mõtles, et see on uks ja tahtis minna peeglist läbi teise tuppa.“⁵⁸

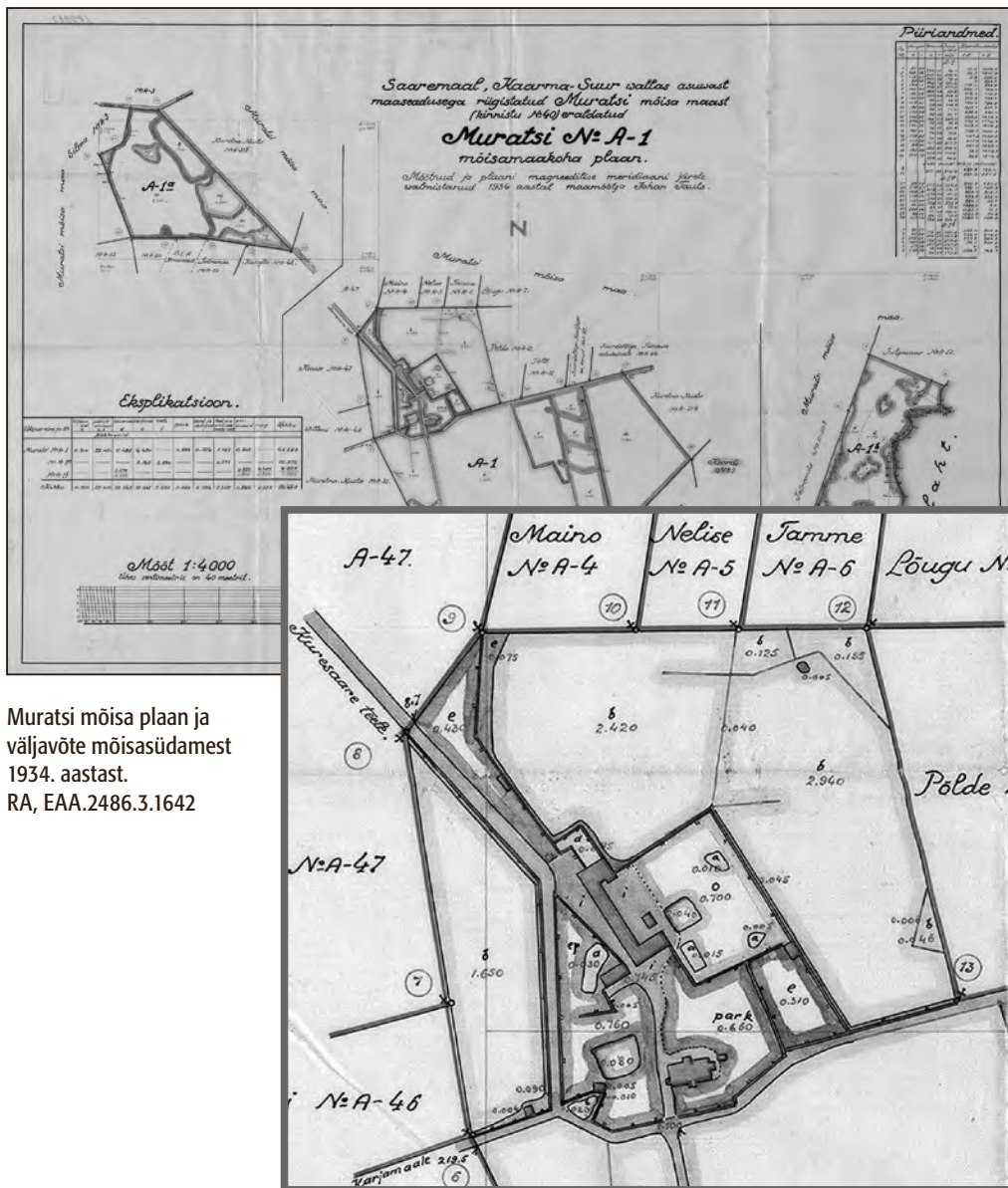
Sõjamehe jaoks ei olnud mõisa majandamine kaugeltki kerge ülesanne. Kui ratsaväeohvitseri karjäär tõi kaasa korrapärasteid ülendusi ja aumärke, siis põllumajandusega toimetulek osutus küllaltki keerukaks katsumuseks, kus määravaks osutusid heitlikud ilmastikutingimused, majanduskonjunktuur ja muu säärane, mille vastu sõjamehevaprus ei aidanud.

Muratsi mõis võõrandati Arthur Buxhoevedeni isalt Otto Buxhoevedenilt 1919. aasta 10. oktoobri maaseadusega, kui veel Vabadussõda käis. Ajaleht Meie Maa avaldas artikli „Jant Muratsi mõisaga“, milles toimunud protsessi kirjeldati järgmiselt: „Saaremaal, mis kevadel mõisate ülevõtmise ajajärgul algas ja mis palju tuska on sünnitanud ministeeriumile, ametnikkudele, mõisaomanikule ja kõige rohkem mõisa piiris olevate maata perekondadele, lõpeb küll vist ainult siis, kui valmisaanud maaseaduse järele maapidamine mõisate näol üleüldse likvideeritakse. Selle Muratsi mõisaga on päris õpetlik lugu, õpetlik mitmeti. Kevadel, 29. veebruaril kirjutas Kaarma Suurvallas olevate mõisate revideerimiskomisjon akti, milles muude andmete kõrval oli öeldud, et mõisas on 10 pead kehvapoole hobust, kellest mõned koguni haiged, teravilja seemet pole mingisugust ja et põllupinnast on neljandik osa täiesti

⁵⁶ Eesti NSV mõisate esialgne ülevaade. Kingissepa rajoon. Kõide II, nr. 71–139. V. Ranniku. Tallinn, 1977. P-3785. RA, ERA.T-76.1.3729. <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=archivalmaterial&action=view&id=1026> (vaadatud 25.07.2022).

⁵⁷ Joosep Reinaru (a-ni 1936 Reinart, 28.07.1921 Kaarma-Suure vald – 15.12.2008 Tallinn), arstiteadlane ja epidemioloog, Tartu ülikooli professor.

⁵⁸ J. Reinaru, O. M. C. von Buxhoeveden, S. von Buxhoeveden-Druda. Saaremaa (Oesel) ja Buxhoevedenid. Kuressaare, 2005, lk. 39.

Muratsi mõisa plaan ja väljavõte mõisasüdamest 1934. aastast.
RA, EAA.2486.3.1642

söötis, sõnnikut jätkuks ainult poole kesapõllu väetamiseks. Omaniku aineeline jõud on nõrk. Oma peremeest, nagu teada, mõisas ka ei olnud, sest omanik Otto parun Buxhoeveden oli haige. Poeg Artur, kes mõisat seni pidas – sõjaväljal. Kõiki andmeid kokku võttes, tuli revideerimise komisjon otsusele, et mõis tuleb ministeeriumi hoole alla üle võtta, kui ei taheta, et ta harimata ja hooletusse jääb. Revideerimise komisjoni otsuse kinnitas vististi ka ministeerium, sest sellesarnane otsus vähemast oli ümberkaudsetel teada. Asi pidi korras olema. Maatamehed tulid vallanõukogu kutsel kokku, kes moodustasid Muratsi mõisa osaihi-suse. Kellel polnud, see muretses veel tööjõudu ja seemet, et tööga mitte hiljaks jääda. Adra nina aeti juba mõisa kargesse. Aga seal jäeti töö korraga ministeeriumi esitaja agr. Liebus⁵⁹

⁵⁹ Peeter Liebus (29.05.1889 Abja-Sarja – 14.09.1973 Stockholm), osales Esimeses maailmasõjas ja Vabadus-sõjas, 1919. aastast põllutööministeeriumi ametnik ja riigimõisate valitseja Saaremaal.

poolt seisma. Osauhisuse mehed seletavad, et kui agr. Teetsov,⁶⁰ kes sel ajal Tallinnas oli, Saaremaale tagasi tuli, sai tööliste ühisus teate, et Muratsi mõis on Otto von Buxhoevedenile tagasi antud. Mis oli siis sündinud, mis mõisapidamise võimalusis paremaks muutunud, et mõisaomanik selle nüüd ise pidada võis, aga paar nädalat varem mitte? Hr. Liebus teatas, et mõisaomaniku poolt on ministeeriumile palvekiri saadetud, tarvis olla selle tagajärgi ära oodata. Lähemal järelekuulamisel selgus, et mõis omanikule selleaegse Aj. Val. pea- ja sõjaministri K o n s t a n t i n Päts'i resolutsiooni põhjal on jäetud. Nimelt on isa Otto Buxhoeveden poega Arturit (?), kes ratsaväes teenis telegrammidega tagant kihutanud, et see oma „suurte teenuste“ eest Eesti Vabariigi heaks mõisa tagasi nuruks. See sündis ja nurumine kandis selleaegse sõjaministri juures tagajärgi. Kui selle järele põllutööministeeriumi esitaja hr. Zimmermann⁶¹ meil, Saaremaal, käis, konstateeris ta uuesti Muratsi mõisa lohakust ja tegi teistkordse korralduse mõisat viibimata üle võtta. Selle peale kurtis Otto Buxhoeveden pojale ja poeg tegi jälle sõjaministrile kirja, sõjaminister saatis kirja põllutööministrile, kes käsu andis Teetsoville, ning ühel heal päeval oligi mõis jälle tagasi antud.

Mis sündis aga vahepeal mõisas. Buxhoeveden ei mõtelnudki teda ise pidada, vaid rentis ta Kudjapä mõisa omanikule Nolckenile⁶² edasi. Ministeeriumi poolt antud tähtjaks olid Muratsi mõisa põllud seemendamata ja nüüd segas ministeeriumi ringkirja põhjal ennast maakonnaavalitsus asjasse: vaatas mõisa üle ja nähes seemendamata põldu ja otsustas mõisa kolmat korda üle võtta. Jälle tuli rittmeistrist poeg appi ja kirjutas pika palvekirja kujutades kogu asja teistpidi, kui see tõepoolest koha peal oli. Ja tee, mis tahad: „Keiser on kaugel ja Jumal kõrgel“ ning mõis libises tagasi. Uskuge ehk mitte.

Otto Buxhoeveden lubas ise oma maast vabatahtlikult maatameestele välja rentida. Rentiski (Pole praegu arvusid käepärast, kuid õige vähe), aga kuidas, missuguste tingimistega ja missugust nuhtlust, jooksmist, õiendamist ning kulu see maatameestele maksis, enne kui renditingimised ministeeriumi normide järele korraldatud said, seda teab ainult maatamehe visadus ja kannatus: ajalehe ruum seda ei mahuta. „Armuliste piitsalöökid“ pärast ja „Eesti Vabariigi peksu“ lubamisest oli Nolckenil kord isegi Vabariigi kohtuvõimudega tegemist, ka salaja sõjariistade kandmise eest sai ta 10.000 marka trahvi.

Mõisas on aga vahepeal asi nii kujunenud, et omanik Otto Buxhoeveden sügisepoole suvet ära suri. Kesapõld jäi kordamata ja seeme visati lihtsalt sahatud kägarate vahele. Seda nähes tegi Teetsov korralduse, et külvipõllule osauhisus tööle asugu. Mehed läksid tööle, aga vist juba teisel päeval kihutas Nolcken nad sealt minema. See oli neljas ülevõtmine ja tagasiandmine (anna, Jumal, meestele valitsuseta korralduste vastu kannatust!) Ja nüüd on asi jälle soikus. Mehed ootavad ja loodavad, aga parunid muigavad ja naeravad pihku: poeg väeteenistuses – ja kõik sünnib, nagu tahad.

Aga vabatahtlistel maatameeste poegadel pole aega palumiseks. Neil on kiire töö liinil. Nemat teadvad, et riik tahab kaitseda.⁶³

Segadus autasumaaga ja majanduslikud raskused

Asi lõppes siiski sellega, et 1920. aastal andis valla nõukogu Muratsi mõisa Arthur Buxhoevedenile kasutada. 1923. aastal määras Saaremaa Maavalitsus Arthur Buxhoevedenile

⁶⁰ Jaan Teetsov (20.02.1884 Penuja v. – 8.02.1942 Sverdlovski oblast), põllumajandustegelane ja poliitik, korraldas piimaühistute loomist Saaremaal, 1923–1932 riigikogu liige, 1935. aastast Saaremaa abimaavanem, maanõunik ja põllumajanduse inspektor.

⁶¹ Tõenäoliselt Johannes Zimmermann (10.05.1882 Pajusi vald – 24.08.1942 Sverdlovski oblast), loomakasvatusteadlane ja poliitik, Asutava Kogu ja I–V riigikogu liige, riigikontrolör, majandus- ja põllutööminister.

⁶² Parun Johann Gustav von Nolcken (1872–1931) oli viimane Kudjape (Kudjapäh) mõisa omanik, mõisahäärber on tänaseks hävinud.

⁶³ Maatamees. Jant Muratsi mõisaga. – Meie Maa, 29.10.1919.

Vabadussõja teenete eest autasumaana Muratsi krundi No. 1, mille suurus oli 53,21 tiinu⁶⁴ ja sellest kõlblikku maad 47,69 tiinu.⁶⁵ Vastavalt maaseaduse muutmise ja täiendamise seadusele⁶⁶ tagastati seesama krunt talle 1926. aastal kui endise omaniku pärijale. Nii kustutas vabariigi valitsus põllutööminister K. Soonbergi tehtud ettepanekul oma otsusega 6. märtsist 1929 Arthur Buxhoevedenile varem määratud talu autasumaade nimestikust.⁶⁷ Kuna seadus ei lubanud aga ühele isikule riiklikest maatagavaradest anda asundusmaad üle 50 hektari, siis kohtu- ja siseminister ei näinud võimalust erukolonel Buxhoevedenile uue autasumaa väljaandmiseks, kuigi ta oli õigustatud autasumaad saama ja seda ka soovis.⁶⁸

Erukolonel Buxhoevedeni toetuseks saadeti 4. juulil 1930 kaitseministrile kiri, millele olid alla kirjutanud kindralmajorid Ernst Pödder, Paul Lill, Otto Heinze, Gustav Jonson, Juhan Tõrvand ja Aleksander Tõnisson. Seal seisab: „Eru-kolonel Buxhoeveden on ainuke ohvitser endistest mõisnikkudest, kes vabatahtlikult astus Eesti riigi teenistusse ja koguni mõned päevad enne Eesti Valitsuse tunnustamist Saksa okupatsiooni võimude poolt (11. novembrist 1918 a.) [– – –] Nagu meile teada, on kolonel Buxhoeveden olnud algusest peale Eesti rahva ja meie iseseisvuse poolehoidja, missugune asjaolu ja Balti rügemendis mitteteenimine on toonud temale mõnikord raskusi vahekorras endiste mõisnikkude seltskonnaga. Eru-kolonel Buxhoeveden on ainuke ohvitser nendest, kes on soovinud, kuid ei ole saanud kasutada neid soodustusi, mis näeb ette Vabadussõjast osavõtnud sõjaväelaste autasu seadus ja mida on kasutanud tema kaasvõitlejad ja vanemad vabadussõjaväelased, kes kõik, peale nende üksikute kes ise ära öelnud, on saanud autasuna kinnisvara objekti mitte vähem kui 12.000 krooni väärtuses. [– – –] On arusaadav, et ühe isiku pärast ei või muuta seadusi, aga siiski võib olla on Vabariigi Valitsusel võimalus leida teid, et rahuldada eru-kolonel Buxhoeveden'it, kui ka mitte täiel määral, nagu seda on sündinud kõikide nende vanemate vabadussõjaväelastega, kes autasu-talu kätte saanud, siis ometi sel määral, et see aitaks meie lugupeetud vabadussõja-kaasvõitlejat ja -kaasteenijat välja pääseda sellest raskest seisukorrast, millesse ta on sattunud mitte oma süü läbi. Et eru-kolonel Buxhoeveden on ainuke eesti väeosades teeninud endistest mõisnikkudest, kes õigustatud saama autasutalu (Kolonel Weiss on ka küll saanud autasutalu, kuid tema teenis Balti rügemendis, s. o. kohalikus saksa rahvuslikus väeosas), siis oleks ka poliitilistel ja õiglustunde põhjustel tähtis, kui Vabariigi Valitsus võiks vastu tulla eelpool tähendatud eru-kolonel Buxhoeveden'i palvele.“⁶⁹

Arthur Buxhoevedenile oli 1923. aastal antud Muratsi mõisast hobusekasvatamise eriotstarbel rendile veel 39,7 tiinu suurune krunt No. 2. Selle rent oli 379,30 krooni aastas, kinnisvaramaks 174,85 krooni ja tulumaks 277 krooni. Mõlema krundi maa oli vilets: põld kuulus kuuendasse kuni kaheksandasse klassi ja heinamaa kuuendasse klassi. Alates 1923. aastast olid järjest ikaldusaastad.⁷⁰ Eriti rasked olid 1927. ja 1928. aasta, mil peaaegu kogu saak hävines, esimesel aastal põua ja teisel liigvee tagajärjel.⁷¹ Kuuel järjestikusel ikaldusaastal tuli

⁶⁴ tiin (tessatin, dessatiin), vana pindalaühik, mis vastab 1,0925 hektarile.

⁶⁵ Riigi Teataja 1923, nr. 27, seadus nr. 19.

⁶⁶ 1925. aasta 26. mai seadusega anti endiste rüütlimõisate omanikele või nende pärijatele tagasi kuni 50 hektari suurused kohad endistest valdustest. Riigi Teataja 1925, nr. 95/96, seadus 33, paragrahv 3, punkt 3.

⁶⁷ RA, ERA.31.3.8742: Autasu kohtade nimestikust kol. Buxhoeveden'ile määratud talu kustutamise asjus. Põllutööministri ettepanek ja Vabariigi Valitsuse otsus.

⁶⁸ Vabadussõjast osavõtnud sõjaväelaste autasu seaduses oli 79 vanemale sõjaväelasele ette nähtud normaal-talu koos päraldistega, mille turuväärtus 12 000–18 000 krooni. Vaid mõned (kolm) neist sõjaväelastest olid loobunud normaalalust ja saanud samas seaduses ette nähtud 1500 krooni. Vt. RA, ERA.31.4.1729, l. 4p.

⁶⁹ RA, ERA.31.4.1729, l. 4p.–5.

⁷⁰ RA, ERA.31.4.1729, l. 6: Põllutööministreeriumi maakorralduse ja metsade peavalitsuse Kuressaare ringkonna riigimaade valitseja hinnangul oli parimatel aastatel talvilja saak umbes 4 seemet ja suvevilja saak veel väiksem.

⁷¹ Saaremaa ikalduskahjude hindamise komisjoni hinnangul hävis 1928. aastal liigvee tagajärjel Muratsis Buxhoevedeni majapidamises 60% kogusaagist, mille väärtus hinnati 4300 kroonile. Ikalduse tõttu määrati toetuslaenu 400 krooni. RA, ERA.31.4.1729, l. 7.

osta uut seemnevilja ja vilja ka oma majapidamise tarbeks ning töölistele palga maksmiseks.⁷² Ainuüksi 1928. aasta ikalduse kahju ulatus 4300 kroonini. Et hobusekasvatust üleval pidada, tuli Eesti Panga Kuressaare osakonnast ja Saarte Ühispangast laenu võtta, tasumata jäi rent ja tulumaks. Nii kogunes Muratsi pidamisel aastatel 1920–1930 võlgu kokku 9770 krooni,⁷³ kuigi majapidamisse oli paigutatud ka kolonel Buxhoevedeni töötasuna saadud ja pensioni (150 krooni kuus) raha. Raskest majanduslikust seisukorrast väljatulemiseks palub kolonel Buxhoeveden 2. juulil 1930 kaitseministri kaudu riigivanemale tehtud palvekirjas endale välja maksta autasutalu tegelik väärtus 12 000–15 000 krooni. Sellest on ta 1500 krooni saanud rahalist tasu ja päraldise arvel kustutatud rendivõlga u. 2000 krooni, seega palub ta välja maksta 11 500 krooni. Kui see aga võimalikuks ei osutu, siis palub erukolonel Buxhoeveden vähemalt kustutada tema riigivõlad 5570 krooni ulatuses.

5. novembril 1930 saadab põllutöoministeerium vabariigi valitsusele kirja, milles leiab, et Buxhoevedeni palve rahuldamiseks alust ei ole.⁷⁴ Sellele on 6. novembril 1930 kirjutatud riigivanem Otto Strandmani allkirjaga Vabariigi Valitsuse resolutsioon: „Arvesse võttes kol. Buxhoevedeni teeneid ja majanduslist olukorda, leiab Vabariigi Valitsus, et tema palve väärrib tähelepanu ja sellest seisukohast välja minnes soovitab riiklistel asutistel võimaluste piires tema palvele vastu tulla.“⁷⁵ Alles viis aastat hiljem võetakse lõpuks vastu otsus kolonel A. Buxhoevedenile antud riiklike laenude kustutamise kohta Pikalaenu pangas 880 krooni suuruses summas. Vastava ettepaneku tegi majandusminister Karl Selter 26. jaanuaril ja selle kinnitas peaminister Konstantin Päts 30. jaanuaril 1935.⁷⁶

Läbi häda õnnestus siiski mõisa majandamisel kriisist üle saada ja Muratsis püsima jääda. Nädalaleht Esmaspäev avaldas artikli „Väeülemad adra taga“, milles teiste kõrgemate sõjaväelaste hulgas on ära toodud ka erukolonel Buxhoeveden: „Vabadussõja aegne ratsa tagavara divisjoni ülem A. Buxhoeveden sai Saaremaal Muratsi mõisa südame. Buxhoeveden on Saaremaa tunnustatumaid põllumehi. Nii tema väljapanekuid Saaremaa näitustel on korduvalt kroonitud esimeste auhindadega.“⁷⁷

1939. aasta kevadel taotles Arthur Buxhoeveden Eesti Maakrediitseltsilt laenu 5000 krooni, et osta Muratsi mõisamaadest eraldatud maa Tärni № A-2 ja 2a, mille suurus oli 40,449 ha (põldu 7,34 ha, heinamaad 9,75 ha ja karjamaad 22,9 ha) ning teha ka ehitustöid. Laenu tagatiseks pani ta Muratsi nr. A-1 suurusega 64,4 ha, mis oli talle tagastatud Maa-seaduse täiendamise ja muutmise seaduse paragrahv 3 põhjal 20. detsembril 1934. Laenuga kaasnes ka majapidamise olukorra hindamine: maatükist kogusuurusega 64,435 ha oli vaba kaldariba 7,79 ha, põllu- ja aiamaad 24,18 ha, heinamaad 21,58 ha, karjamaad 8,98 ha, metsamaad 3,52 ha; kinnistul oli kivikatusel kivist elumaja ja kivikatusel kivist kuivati, karjalaut hobusetalliga oli samuti kivist, kuid rookatusel; söötis põldu ei olnud, kasutati kunstväetist, maaparandust ei olnud tehtud; tööhobuseid oli majapidamises 5, kariloomi 28, neist lüpsilehmi 12 ja noorkarja 16 ning sigu 4; olemas olid heinaniiduk, viljaniiduk ja hobureha, samuti muud vähemat inventari; aastaringelt oli palgal 2 sulast ja 1 teenija, suvel palgati veel juurde 6 inimest; võlgu oldi Tallinna Aktsia Pangale 1500, Saarte Ühispangale 2400, Kinnisvara Omanike Pangale 250, Majaomanike Pangale 150, Eesti Rahvapangale 300 ning isikutele

⁷² Saaremaa Majandus-Ühisusest osteti aastatel 1923–1928 Muratsi mõisamajapidamisse seemet ja väetisi koguväärtuses 3678 krooni ja 85 sendi eest. Selle summa tasumisel tuli võtta pangalaenu ja tekkisid pangavõlad. RA, ERA.31.4.1729, l. 8.

⁷³ Sellest riigivõlga kokku 5570 krooni (sh. tasumata maksud 340 krooni) ja eravõlga 4200 krooni. RA, ERA.31.4.1729, l. 10.

⁷⁴ Põllutöoministeerium ei soovi ka omandada Muratsi mõisa härrastemaja Kuressaare metsaülema jaoks, mida ilmselt erukolonel Buxhoeveden on välja pakkunud.

⁷⁵ RA, ERA.31.4.1729, l. 20–21.

⁷⁶ RA, ERA.31.3.9400.

⁷⁷ Väeülemad adra taga. Vabadussõja juhid maaomanikena. Sõjamees rabab teha põllutööd. – Esmaspäev, 30.09.1934. Sama artikkel on samal kuupäeval avaldatud ka ajalehes Maa Hääl.

400 krooni; 56-aastane omanik võttis osa talutöödest, tal oli ümbruskonnas hää kuulsus, edasipüüdja, kokkuhoidlik, ei tarvitanud alkoholi, suhted perekonnaga ja naabritega head. Buxhoevedenile otsustati laenu anda 4500 krooni ja see tuli tagasi maksta 29 aasta jooksul, intressiga 7% aastas.⁷⁸

Sanitaarkindralmajor Arthur Lossmann kirjutab oma mälestustes: „Buxhoewdeni suguvõsa eriomaduseks tuleb lugeda, et ta alati kohaliku rahvaga parimas kontaktis ja heas vahekorras on seisnud. Seda liberaalset joont on ka kolonel Buxhoewden pidanud. Maareformi seadusega võõrandati Buxhoewdeni mõis Saaremaal, kuid kohalikud talupidajad ja kalurid esitasid Vabariigi Valitsusele palvekirja, et kolonelile peale normaaltalu veel juurdelõikeid antaks, sest kui neil oli midagi vaja või oli tarvis nõu küsida, viis tee alati Buxhoewdeni mõisa.“⁷⁹

Saaremaa vabadussõjalaste eesotsas

Nagu Arthur Buxhoeveden lubas, pühendas ta end Saaremaalgi riigikaitsealasele tööle, olles 1929. aastast Saare Kaitseliidu kütisalgaga esimees. Ta oli ka Eesti Vabadussõjalaste Liidu (EVL) Saaremaa osakonna esimees alates selle loomisest. „Teda ei valitud sellele kohale mitte poliitikuna, vaid lugupeetud patrioodina, Saaremaa sõjameeste patriarhina,“ kirjutab Arnold Joonson.⁸⁰ Vabadussõjalaste ehk vapside liikumine sai Eestis suurema hoo sisse 1930. aastate alguses ja seda seostatakse majanduskriisiga. Vabadussõjas osalenute õiguste kaitseks loodud organisatsioon ühendas alguses veterane, kuid omandas nüüd poliitilise värvingu ja liikmeks astusid ka need, kes Vabadussõjas osalenud ei olnud. Saaremaal oli Vabadussõjas osalenute arv võrreldes mandri maakondadega väiksem ja ka vapside liikumine seetõttu tagasihoidlik. Ajaleht Meie Maa kirjutas 1932. aasta novembris: „Saaremaa vabadussõjalased pidasid pühapäeval 20. skp. Kuresaares oma aastakoosoleku; koos oli 17 meest. Juhatuse esimeheks valiti kolonel Buxhoeveden tagasi. Juhatuse liikmeteks kaptenid L. Krull, P. Lauri ja leitnandid A. Koel ja Tamm (uued). 27. skp. Tallinnas ärapeetavast üleriiklikust vabadussõjalaste kongressist otsustati osa võtta 4 esitajaga. Liikmemaksu alandati 50 senti peale, et seega võimaldada laiematele hulkadele vabadussõjalaste organisatsiooni liikmeks astuda. Saaremaal on vabadussõjalaste organisatsioonid loodud Kihelkonnale, Valjalga, Leisi ja Paadla, neist on Kihelkonna oma kõige suurem.“⁸¹

Vabadussõjalastega vaenujalal olev ajaleht Postimees avaldas aga terava Buxhoevedeni vastase artikli: „„Võitlese“ viimane number toob sõnumi, et Saaremaa vabadussõjalaste liidu juhatuse esimeheks on valitud erukolonel A. Buxhoevden. Nagu nimest järeldada võib, on see uus vabadussõjalaste juht sakslane. See sõnum äratav üldist imestust, olgugi et ka juba varem kuuldusi on olnud vabadussõjalaste ja sakslaste koostööst. On mõistetav, et vabadussõja ajal enamlaste vastu võitles ka väike väeosa sakslasi, sest siis olid neil meiega ühised huvid. Nüüd aga Saksa hitlerlased ei varjagi oma ekspansioonide kavatsusi Baltimaade suhtes. Kõik tõsised vabadussõjalased teavad, et vabadussõjas võidelda ei tulnud üksi enamlaste, vaid ka landeswehrlaste vastu. Mitte selleks ei olnud vabadussõda, et mõne aja pärast jälle meil võimule pääseksid meile vaenulikud baltlased. Kõikide eestlaste ühine arvamine on: see on vabadussõjalaste nime kurjasti tarvitamine ja rahvastunde raske haavamine, kui vabadussõjalaste juhtideks olla võivad balti sakslased, olgu nad ka kui tahes eestisõbralikkude sakslaste seast, kellest võib tõsiselt lugu pidada.“⁸²

Eesti Vabadussõjalaste Keskliidu häälekandja Võitleus annab Postimehele valusa vastu-

⁷⁸ Vt. Eesti Maakrediitseltsi toimik RA, EAA 2486.3.1642.

⁷⁹ A. Lossmann. Rahutus maailmas. Sõdades, revolutsioonides ja vaba Eesti õnnistuses. Stockholm: Eesti kirjastus EMP, 1961, lk. 163.

⁸⁰ A. (rnold) J. (oonson). Üks sadul jäi tühjaks ... – Võitleja, november 1964.

⁸¹ Vabadussõjalased olid koos. – Meie Maa, 22.11.1932.

⁸² Vabadussõjalane. Kas vabadussõjalaste juhtideks on sakslased? – Postimees, 1.06.1933.

löögi: „... Mis puutub küsimusse, kas Saaremaa vabadussõjalased on talitanud õieti, kui nad valisid Kuressaare EV Liidu esimeheks erukolonel A. Buxhoevdeni, siis jäägu juba vabadussõjalaste endi otsustada. „Postimehe“ ebarahvusliku rahvusetunde „raske haavamine“ ei tekita ühelegi vabadussõjalasele vähematki muret. Vabadussõjalaste liikumisega võib ühineda iga aus isamaalik eesti kodanik ja sellest on küllalt. Kui „Postimehel“ on ehk ka mõni aus mees – tulgu kaasa. „Postimehel“ on aga vaevalt niisugust meest. Kes on siis kol. Buxhoevden? [– –] Esimene ratsarügemendi ülem, vabadussõjalane, lahinglane, kes võitles punaste ja landesvehri vastu. Kauaaegne ratsaväe inspektor meie kaitseväes, vabaduseristi I liigi II järgu kavalier jne. Õelgu nüüd „Postimees“ oma võlavalus, millised omadused peaksid veel olema ühel ausal Eesti kodanikul, kes tohiks olla mõtteosaline vabadussõjalaste liikumisele? Kui „Postimehe“ arvates õiged Eesti kodanikud on ainult need inimesed, kes õnnetumal kombel omavad „Postimehe“ tühipaljaid võlapaberid, siis ärgu hellitatu lootusi ses suhtes vabadussõjalaste peale. „Postimehel“ peaks olema seda piinlikum otsida ja septseda väljamõeldusi vabadussõjalaste sidemeist baltlaste-hitlerlastega, kuna „Postimees“ ise on just selle „rahvusliku“ kabineti häälekandja, kelle jalgealune on vast nii kaua püsiv, kui teda toetavad parunid Schillingid ja teised baltlased. Selle õnnetu „rahvus“-baltlus armuromaani juures ei tarvitseks aga kõhuvalu kanda vabadussõjalaste liikumise pärast. [– –]“⁸³

1933. aasta 4. juunil peeti Kuressaares ülesaaremaalist vabadussõjalaste päeva. Ka kohalik ajaleht Rahva Hääli⁸⁴ on sellest üritusest väga iroonilise kirjatüki avaldanud: „Esimesel nelipühil oli sirgusõdurite⁸⁵ poolt linnas korraldatud n. n. „vabadussõjalaste päev“. Päeva siht ja eesmärk oli praeguse demokraatliku korra mahategemine äärmise mustamise ja demagoogia abil. Selleks olid Tallinnast kohale sõitnud pääjõud pensionär Larka ja adv. Telg'i näol. Ka linnast ja maalt oli „kõvade käskude“ abil kokku aetud trobikond mustamütsimehi. Agitatsioonikõnedes aina rõhutati, et erakonnad tulevad kaotada ja maksma panna üks „kõva käsi“, kes siis selle Eesti riigi sirgulaste abil paradiisiks looks. Kes need mustamütsimehed siis õige olid? Silma paistis eestkätt tuntud erakonnamees asunike perest L. Krull, kellel kunagi ja kusagil ei vea. Siis nähti punastes pükstes⁸⁶ parun A. Buxhoevdeni, kes kuulub Balti-Saksa erakonda ja on ühtlasi Saaremaa mustamütsimeeste esimees. Valju häält tegi ka keegi ülejooksik sotsialistide erakonnast, kes alati oma nina sinna pöörab, kust leivalõhn tundub. Vähemate vendade seas võis mustamütsiga uhkeldamas näha Kuressaares tuntuid mürgeldajaid ja vargaposse, kes mitmed ja mitmed korrad oma „õilsate tegude“ eest Waldsoni „pansioonis“ ravimisel olnud. Need on siis nüüd õiged mehed, „erapooletud“ ja erakondadest rippumatud, kes meie riiki valitseda ja paremale tulevikule viia tahavad! Kõlab nagu anekdoot.“⁸⁷

Kui 12. märtsil 1934 kuulutati Eestis välja kaitseisukord ja vapside juhtivad tegelased üle maa vahistati, siis Kuressaare politseijaoskonnas oli vahi alla võetud üheksa juhtivat Saaremaa vabadussõjalast eesotsas Vabadussõjalaste Liidu Saaremaa maakonnakomitee esimehe Leonhard Krulliga,⁸⁸ kes oli sellele kohale eelmisel aastal valitud.⁸⁹ Kolonel Buxhoevdenit vahistatute hulgas ei olnud. Selle kohta kirjutab Arnold Joonson: „Kui EVL 1934. a. suleti,

⁸³ Saarlane. „Postimehe“ nurjatus vabadussõja kangelase vastu. – Eesti Vabadussõjalaste Keskliidu häälekandja Võitlus, 3.06.1933.

⁸⁴ Ilmus Kuressaares 1928–1935.

⁸⁵ Siin on mõeldud vabadussõdalaste ühte aktiivsemat juhti Artur Sirki (VR II/3).

⁸⁶ Ratsaväelaste vormi juurde kuulusid punased püksid.

⁸⁷ Kes need sirgusõdurid õige on? – Rahva Hääli, 9.06.1933.

⁸⁸ Leonhard Johann Krull sündis 20. juunil 1890 Kuressaares. Oli maamõõtja, osales Esimeses maailmasõjas ja Vabadussõjas, staabikapten. Sai Vabaduseristi II liigi 3. järgu. Lõpetas 1923 Tartu ülikooli põllumajandusteaduskonna. 1935. aastal mõisteti aktiivne vaps Leonhard Krull kaheksaks kuuks tingimisi vangi. Arreteeriti nõukogude võimu poolt Kuressaares 1941. aastal ja hukati 13. aprillil 1942 Sverdlovski oblastis.

⁸⁹ Vt. 9 Saaremaa „wüürerit“ vahi all. – Meie Maa, 17.03.1934; Politseis vahi all vaid 3 vabadussõjalaste tegelast. Kaks pühiks vabadusse, neli vanglasse. – Meie Maa, 31.03.1934; U. Kiil. Saaremaa vapse juhtis baltisakslane. 80 aastat „vaikiva ajastu“ algusest. – Saarte Hääli, 8.03.2014.

maakondlikud ja väiksemad juhid vahistati, kui ametlikus korras hakati otsima „saksa side-meid“, kui üks osa eesti ajakirjandust kahtlustas tervet rida teenekaid Vabadussõja juhte „Hitleri käsilastena“ või „parunitega konspireerijatena“, siis ei ükski poliitiline politseinik ega pahempoolne sotski ei tulnud mõttelegi, hakata sellist süüdistust esitama parun Buxhoevdeni vastu!⁹⁰

Kirglik loodusesõber, jahimees ja hobusekasvataja

Arthur von Buxhoevedenit tunti kirgliku loodusesõbra, jahi- ja kalamehena, kes oskas meisterlikult matkida lindude hääli. Ta oli olnud aastatel 1926–1928 Tallinna jahimeeste seltsi jahiinspektor ja 1929. aastast Kuressaare jahtklubi komandör.⁹¹ Seltskonnas armastas ta jutustada lõbusaid jahi- ja kalamehelugusid oma suurepärasest Saaremaa murrakus.

Ajaleht Vaba Maa avaldas 1929. aasta aprillis temaga tehtud intervjuu, kus keskseks teemaks Saaremaa jahindus: „Muratsesse jõudes seisid mul ootamata raskused ees. Tarvis oli hakata hoolt kandma kahe koha eest, mis mahajäämise tundemärke avaldasid. Ikdalusaasta oli tabanud ka minu talukohta. Nüüd seisab mul palju tööd ees raskustest üle saamiseks, et võiksin kord jälle rahulikku elu elada. Vabal ajal, niipalju kui mulle seda võimaldavad kodused tööd ja mured, võtan osa ka seltskondlisest tööst. Olen muuseas Saarde kütisalga esimees, Kuressaare jahtklubi kommodoor jne. Minu ülem siht on aga oma majapidamise jalule seadmine, milleks end põllutööle rakendan. Jahiolusid puudutades, seletab kolonel Buxhoevden: Jahiolud Saaremaal on head. Ainuke halb külg on, et puudub korralik jahiseadus. Rebaseid, jäneseid, tetri on külluses. Põldpüüd kaovad ning see teeb korralikule jahimehele muret. Need linnud tuleks kaitse alla võtta ja nende edenemiseks kaasa aidata. Faasanite kasvatusel on jalad all. Ise viisin ma Väänast 5–6 faasani ja mune Abruka saarele, kus hra. Stakelberg nende eest hoolitsemise enese peale võttis. Linnud kodunesid pea ning hakkasid hauduma. Kord tõusis seal faasanite arv juba 30 peale, kuid nüüd leidub neid veel vast 6–7. Kullid ja teised röövikud on linnud hävitanud, kuid puudub raha röövikutele puuride ehitamiseks ning lõksude muretsemiseks. Ka on märgatud, et linnud saarelt ära lendavad. Nii leiti üks faasan Muratse mõisast, kes sinna Abrukalt oli tulnud, seega 12 kilomeetrilise õhuteekonna ära teinud. Kahetsusvääriliselt on Abruka saare kitsede seas taud ehk teisiti nimetades „maksalutikas“ lahti pääsenud, mis loomi tapab. Selles kõigis on süüdi läinud märg aasta. Selle taudi ohvriks ei lange mitte ainult metskitsed, vaid ka lambad ja lehmad. Abrukas oli 100–120 kitse, neist on umbes 20 maksalutikasse maha surnud. Pea algab Saaremaal luige-, ane- ja pardijahht. Ka nendest lindudest pole Saaremaal kunagi puudust olnud.“⁹²

Sama aasta augustis käis sõjaminister Oskar Köster⁹³ koos kolonel Buxhoevedeniga kitsejahil, mille kohta ilmus sõnum ajalehes Vaba Maa: „Sõjaminister Köster jõudis läinud nädala lõpul Abruka saarele, võttes osa seal korraldatud kitsejahist. Metsade valitsuse poolt oli lubatud maha lasta kolm sokku, kuid tabati ainult üks. Sellegi laskis maha kol. Buxhoevden, kes ministriga jahikäigu kaasa tegi. Abrukast mindi Tulpe saarele pardijahile. Seal käis ministri käsi hästi – Kuressaarde tuli ta tagasi rikkaliku jahisaagiga.“⁹⁴

Jahiõnn ei jätnud Arthur Buxhoevedenit ka edaspidi maha. Eesti Vabadussõjalaste Kesks-

⁹⁰ A. (rnold) J. (oonson). Üks sadul jäi tühjaks ... – Võitleja, november 1964.

⁹¹ Vt. näiteks: Ajujaht Saaremaal. – Uus Eesti, 5.12.1938.

⁹² Pilk Saaremaa jahioludesse. Kuidas elab end. ratsaväe inspektor kolonel Buxhoevden. Abruka saarel kitse-taud. – Vaba Maa, 17.04.1929.

⁹³ Saaremaal Pöides 21. detsembril 1890 sündinud Oskar Köster (VR II/3) oli poliitik, II–V riigikogu liige, 1926–1928 põllutöö- ja 1932 teedeminister, sõjaminister 09.07.1929–12.02.1931. Arreteeriti NKVD poolt, hukati või suri Tallinna vanglas 22. juulil 1940.

⁹⁴ Sõjaminister Saaremaal kitsejahil. Ei saanud siiski kitse kätte – kolonel Buxhoevden oli võidukas. – Vaba Maa, 21.08.1929.

Arthur Buxhoeveden (paremal) vend Alfonsiga jahil. Foto perekonnaarhiivist

ner sõidab mööda Saaremaad ringi, kutsus teda koos kõigi välissõidust osavõtjatega endale külla ratsaväe inspektor kolonel Buxhoeveden. Temal oli kasutada mõisasüda esivanemate mõisas Kuressaare lähedal. Iidses mõisahoones kostitati meid haruldase vana veiniga raskest, rohelistest kristallpokaalidest. Kolonel tutvustas meid ka oma majapidamisega.“ Seda erukolonel Buxhoevedeni poolset heatahtlikku žesti kommenteerib kapten Roots järgnevalt mitte eriti heatahtlikul viisil, kuid olgu see ka siinkohal kui ainuke sellelaadne suhtumine ära toodud: „See külaskäik oleks võinud ära jääda, sest ta tuletas meelde, et meie sõjaväes oli veel kopitanud paruneid, kelle vastu Saaremaa mehed 1919. aastal üles tõusid. Kindral Laidoneri korraldusel suruti see ülestõus veriselt maha. Selle halastamatu arveteõiendamise tõttu kardeti, et kindral Laidoneri vastu võidakse tema ringsõidul ette võtta ebameeldivaid demonstratsioone. Kuid midagi selletaolist ei juhtunud. Saarlased suhtusid kindral Laidonerisse ja tema saatjaskonda heatahtlikult ja isegi sõbralikult.“⁹⁶

Hobused ja hobusekasvatuse olid eruski olles Arthur Buxhoevedeni südameasjaks. 1939. aasta 1. novembrist võeti ta riigiteenijana sõjavägede varustusvalitsuse teenistusse hobusekasvatuse nõuniku ametikohale palgaga 260 krooni pluss 40 krooni korteriraha.⁹⁷ 1940. aasta aprillis ilmus ajakirjas Sõdur tema poleemiline artikkel Eesti hobusekasvatuse küsimustes. Tä tõstab esile Eestis aegade jooksul tekkinud aborigeenset hobusetõugu, mille puhtus tuleb kõige selgemalt esile saartel. Seepärast tuleb sealsele tõule ja selle arendamisele anda ainuõigus ning mitte segada saarte hobuseid tõuparandamiseks teiste tõugudega.⁹⁸ Hobusekasvatuse nõuniku kohalt vabastati Buxhoeveden omal soovil 25. juunil 1940, kui Punaarmee oli Eesti okupeerinud ja ametisse oli nimetatud Johannes Varese marionettvalitsus.

liidu häälekandja Võitlus kirjutab 1933. aastal: „Kolonel A. Buxhoeveden viibis neil päevil Tulpe saarekesel jahil. Kolonelil õnnestus seal maha lasta meie oludes väga haruldast looma hermeliini (lahits, valge nirk). Hermeliin elutseb teatavasti peamiselt Siberis, Alaskas ja Põhja-Norras. Meil on juhtunud teda õige harukordselt, ka varemni Tulpe saarel. Hermeliin on ligemale jalapikkune. Talvel on ta täiesti valge, ainult saba otsas on pikad mustad karvad. Hermeliini nahk on üks kallemaid ja seda tarvitatakse peaaesjaliselt daamide kallite mantlite valmistamiseks, kleitide kaunistuseks jne. Omal ajal kandsid hermeliinist valmistatud kasukaid vene keisrid ja suurvürstid. Eestis on hermeliinide tarvitamisega populaarseks saanud härrassots A. Rei proua.“⁹⁵

Sõjavägede staabi I osakonnas teeninud kapten Harald Roots meenutab oma mälestusteraamatus ühte 1930. aastate keskpaigas toimunud staabi väljasõitu Saaremaale: „Teada saades, et kindral Laido-

⁹⁵ Koloneli härra jahtis härrassotsi lemmiklooma. – Võitlus, Eesti Vabadussõjalaste Keskliidu häälekandja, 16.05.1933.

⁹⁶ H. Roots. Kui võitluseta murdos mõök. Kanada, 1993, lk. 73.

⁹⁷ Sõjavägede Varustusvalitsuse Üldosakond, RA, ERA.498.8.844.

⁹⁸ Sõdur, nr. 15–16, 19.04.1940.

Eestist lahkumine

Nüüd oli Arthur Buxhoevedeni jaoks Eestist lahkumine elu ja surma küsimus nagu teistelegi baltisakslastele, eriti sõjaväelastele, kes ei olnud lahkunud juba ümberasumise käigus.⁹⁹ Kui Buxhoeveden oli ümberasumise alates Kadrioru lossis president Pätsi külasthanud, siis oli viimane talle kätt ulatades küsinud, kas härra kolonel järgneb ka juhi kutsele. Seepeale öelnud Buxhoeveden presidendile osutades, et tema juht on siin ja ta ei lähe kuhugi.¹⁰⁰ Baltisakslasest ratsarügemendi ülem kolonel Paul Bassen-Spiller, kelle punavõimud olid 1941. aastal arreteerinud, kuid sakslasena siiski vabastanud ja võimaldanud tal järelümberasujana Saksamaale sõita, meenutab: „Sakslaste ümberasumisel oktoobris 1939. a.¹⁰¹ Saksa saatkond hoiatas, et kui ta mitte kaasa ei tule, siis jääb ta Führeri kaitsest ilma. Buxhoeveden tundis end saatkonna kirjast haavatud olevat ja käis sõjavägede staabis nõudmas – kutsutagu Saksa saatkond korrale, et ta ei pöörduks vahetult võõra riigi vanemohvitseri poole hoiatusega. Hiljem pääses kolonel suurivaevu enamlaste küüsisst vabasse maailma.“¹⁰² Ta lahkus Eestist alles 1941. aasta kevadtalvel¹⁰³ järelümberasumise käigus vastavalt Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel 10. jaanuaril 1941 sõlmitud kokkuleppele.¹⁰⁴ Eelnevalt oli ta president Pätsi ja kindral Laidoneriga asja arutanud ja mõlemad andsid talle nõu lahkuda.¹⁰⁵ Arthur Buxhoeveden ja tema abikaasa asustati paljude teiste baltisakslaste kombel kolonistina ümber endistele Poola aladele Warthegeaus, kus ta jätkas põllumajandusega tegelemist.

Eestis olid tema, tema abikaasa Kira ja vend Alfons Buxhoevedeni maavaldused Muratsis natsionaliseeritud vastavalt Eesti NSV riigivolikogu 1940. aasta 23. juuli deklaratsioonile. Nõukogude sõjaväebaaside Saaremaale tulles oli Kuressaare vallavalitsus andnud Muratsi mõisahoonet juba 1939. aasta 13. novembril üle Nõukogude sõjaväele esialgseks majutamiseks. Eluruumide pinda oli 300 ruutmeetrit ja kõrvalhoonete pinda 566,6 ruutmeetrit.¹⁰⁶ 1960. aastateni oli Muratsi mõis Nõukogude sõjaväe käes, kes selle enne lahkumist täielikult lagastas ja laguneda laskis. Lõpuks oli seal ka tulekahi olnud. Tänapäevaks on mõisa pea- ja kõrvalhooned varemeis, dolomiidist kvaadrid on minema tassitud, enam-vähem täiskõrguses on säilinud vaid ühe mõisahäärberi otsa müürid, mõisapark on võsastunud ja metsistunud.

Paguluseski suur Eesti patrioot

Osaledes 1955. aasta jaanuaris Bonnis toimunud Balti päevadel, jutustas parun Buxhoeveden oma kümne aasta tagust Posenist (praegu Poznań Poolas) hobustega Punaarmee eest põgenemise lugu talle omase huumoriga, mille ajaleht Võitleja ära tõi: „Tulin risti läbi Saksamaa hobustega ja otsustasin sõita nii kaugele läände, kui iganes võimalik. Mõne kuu pärast olid lasipuud minu teekonnal ees. Öeldi, et olevat Saksa-Hollandi piir. Kaugemale enam ei saanud. Sinna ma siis jäingi ja elan seal tänaseni.“¹⁰⁷ Arthur Buxhoevedeni uus kodu oli pikka

⁹⁹ Vt. R. Helme. Baltisakslastest ohvitserid Eesti kaitseväes. *Umsiedlung* 60. Baltisakslaste organiseeritud lahkumine Eestist. 24. novembril 1999 Tallinna Linnaarhiivis toimunud konverentsi ettekanded. Koostanud S. Kivimäe. Baltisaksa Kultuuri Selts Eestis/Tallinna Linnaarhiiv, Tallinn, 2000, lk. 31–50.

¹⁰⁰ Baltlased eesti sõjaväes. – Stockholms-Tidningen Eestlastele, 6.09.1952.

¹⁰¹ Juba 20. oktoobril 1939 oli Roomassaare sadamast väljunud Saksa aurik Adler 310 Saaremaa baltisakslasega pardal.

¹⁰² Bassen-Spiller. Kol. Buxhoeveden VR I/2. 75. sünnipäevaks 29. märtsil 1957. a. – Välis-Eesti, 31.03.1957.

¹⁰³ Järelümberasujate nimekirja oli ta võetud 30. jaanuaril.

¹⁰⁴ Vt. lähemalt: O. Liivik, T. Tark. Okupeeritud Eestist Saksa *Reich*'i: täiendusi 1941. aasta järelümberasumise uurimisse. – Tuna 2016, nr. 2, lk. 58–70.

¹⁰⁵ J. (oonson). Kolonel A. Buxhoeveden 75 aastane. – Võitleja, märts 1957.

¹⁰⁶ E. Püüa. Saarlased Nõukogude sõjaväebaaside jalus 1939–1941, lk. 15, 149.

¹⁰⁷ [Fotoallkiri: Minister K. Selter tervitab Bonnis Baltipäevadele ilmunud eesti endist ratsaväeinspektorit kolonel A. Buxhoeveden'it. Keskel kol. L. Jakobsen]. – Võitleja, veebruar 1955. Lisatud on veel lause: „Olgu muide märgitud, et „vana Puks“, nagu teda hüüti sõprade ja alluvate hulgas, on säilitanud kõige parema ja puhtama saarlase-eestikeele.“

Arthur ja Kira von Buxhoeveden (keskel) pensionipõlves Saksamaal. Foto perekonnaarhiivist

on Eesti ratsaväe aastapäev. Selles artiklis toodi ära ka mitmeid suust suhu käinud legende „üldarmastatud Buksist“, mida juba eespool on esitatud, lisaks veel see, et kui venelased esitasid Eestile baaside nõudmise, siis ilmus erukolonel Buxhoeveden ülemjuhataja juurde ja andis end tema käsutusse. Kokkuvõtte on järgmine: „See on lühidalt sõber sõjamees ja eestlane „Buks“. Vanad ratsamehed kogu maailmas, ükskõik kus nad ei viibiks, ühinevad 11. nov. oma vana inspektori üleskutsega ja ütlevad kutseliigile, väeosale, traditsioonidele ja vanadele juhtidele „prosit!““¹⁰⁸

Eesti pagulaste ajaleht Vaba Eestlane avaldas 1957. aastal artikli, kuidas baltisakslased igatsevad tagasi kodumaale ja seal on toodud ühe näitena kolonel Buxhoeveden: „Hitler kutsus ja meie läksime!“ – nii umbes formuleeriti mõnelt poolt baltisakslaste ümberasumist 1939. a. sügisel. See formulatsioon ei vastanud tõsioludele: paljud baltisakslased ei tahtnud oma vanalt kodumaalt lahkuda ja üks grupp neid jäigi kohale. Kolonel Buxhoeveden, eesti armee ohvitser, kes oli ümberasumise ajal reservis, läks Vabariigi presidendi juurde ja teatas, et tema on otsustanud oma kodumaad mitte maha jätta, ta palus end uuesti tegevteenistusse võtta, missugusele soovile ka president vastu tuli. Kolonel Buxhoevedenit nähti jälle mundris ringi liikumas.“¹¹¹

¹⁰⁸ V. Saarsen. Kol. A. Buxhoevedeni VR I/2 mälestuseks. – Välis-Eesti, 28.11.1964.

¹⁰⁹ Johan Holberg (20.02.1893 Sauga v. – 8.04.1978 Chicago), osales ohvitserina Esimeses maailmasõjas ja Vabadussõjas, I ratsarügemendi nooremohvitser, 2. eskadroni ülem. Sai lisaks Vabadusristile II/3 ka Läti Karutapja 4. järgu ordeni. II–V riigikogu liige, kaubandus-tööstusminister 1927–1928, vandeadvokaat, mitmete äriühingute liige ja ajalehetoimetaja, rahvuskogu ja riiginõukogu liige. Teises maailmasõjas Saksa sõjaväes, 5.04.1945 *Hauptsturmführer*. Nimetati septembris 1944 Otto Tiefi valitsuse sõjaministriks, kuid põgenes Saksamaale. Asus 1948 Rootsi, 1952 Kanadasse ja 1953 USA-sse, oli aktiivne pagulastegelane. 1953 Maureri (Augustdorfi) pagulasvalitsuse sõjaminister ja peaministri asetäitja.

¹¹⁰ A. J. Ratsameestele 11. novembriks. – Võitleja, 1.11.1952.

¹¹¹ Fakt [Voldemar Kures]. Baltisakslased igatsevad tagasi. Baltikumist lahkunud sakslased ei kodune Saksamaal. Noorematest on paljud siirdunud USA-sse ja Kanadasse. – Vaba Eestlane, 19.10.1957.

aega Reinimaal Kaldenkircheni linnakeses, 1959. aastal asus ta elama Karlsruhe. Sõjajärgsel Saksamaal oli Arthur Buxhoeveden tegev Eesti sõjapõgenike ja sõdurite abistamisel ja organiseerimisel. Ta osales Saksamaal aktiivselt nii baltisakslaste kui ka eestlastest pagulaste tegevuses. „Elades Saksamaal kolonel hoidis katkemata sidet kõigega, millel sidet Eestiga, käis eestlaste kokkutulekutel, esines kõnedega, luges meie lehti ja maapaos ilmunud kirjan dust. Kirjades sõpradele domineerib sügav igatsus Kodumaa järele ja usk selle vabanemisse. Kolonel ootas innukalt tagasiminekut oma Muratsi tallu Saaremaal,“ kirjutab kolonel Villem Saarsen.¹⁰⁸

1952. aastal tuletasid kolonel Arthur Buxhoeveden (VR I/2) ja rittmeister Johan Holberg (VR II/3)¹⁰⁹ ajalehes Võitleja kõikidele endistele Eesti ratsaväelastele kogu maailmas meelde, et 11. novembril

Üks sadul jäi tühjaks ...

Parun Arthur von Buxhoeveden suri Karlsruhe 27. oktoobril 1964. Ta maeti 30. oktoobril Karlsruhe peakalmistule (*Grablage FW/8, Grabstätte* 046). Tema abikaasa Kira von Buxhoevedeni ja poja Eugen von Buxhoevedeni poolt 1964. aasta novembris avaldatud surmateates seisab: „Kaugel oma armastatud kodumaast, Saaremaast ja kodukohast Muratsist, suri 27. okt. k. a. raske haiguse järele, kuid siiski ootamatult meie armas ja unustamatu mees, isa, vanaisa ja onu 83-aastases vanaduses, kolonel, parun Arthur von Buxhoeveden VR I/2.“ Samas olid avaldatud ka Eesti ühiskonna esinduse ja keskkomitee Saksa Liiduvabariigis ning Eesti ratsaväe ohvitseride ja husaaride mälestusteated.¹¹² Matusetalitusel aetasid Saksamaa eestlaste poolt sinimustvalge lindiga pärja kolonel Buxhoevedeni hauale kapten O. Bagger¹¹³ ja insener I. Mankin.

Võitlejas ilmunud Arnold Joonsoni¹¹⁴ kirjutatud nekroloogis „Üks sadul jäi tühjaks...“ on järgmised read: „Kolonel Buxhoevedenile järelhüüet kirjutades ei pruugi sulge sundida, sest sõdurite, ohvitseride ja sõprade poolt austatud ja armastatud „meie Puksi“ oli aumehe, kamraadi ja patrioodi hiilgavaim kehastus. Buxhoevedenite 700-aastane suguvõsa Eestis pärines samanimelise piiskopi liinist, olles generatsioonide jooksul saanud abiellumise kaudu eesti, liivi, rootsi, taani, poola ja shoti verd oma soontesse. Pole siis ime, kui noor kornet (leitnant) laskis oma tsaariaegsele teenistuslehele rahvusena märkida „estonets“ (eestlane). Arthur Buxhoeveden (kaugem ajalooline nimi „Buxhoeveden“) oli omas olemuses, mõtte- laadis ja tegudes saarlaslik-talupoeglik (just nagu tema hea eestikeelgi) ja seda selle sõna kõige ilusamas ja õilsamas mõttes; Buxhoeveden oli seltskondlikelt kommetelt ja käitumiselts grandsejoor, omas sisimas kavaluseta talupoeg. Ta austas sügavalt oma esivanemaid ja perekonnatraditsioone, kuid samal ajal tundis ta sama sügavat kuuluvust Eesti ja eestlaste külge. [– – –] Need tuhanded eesti ratsamehed, kes õppinud kolonel Buxhoevedenit tundma kas ülemusena või isiklikult, on kõik teda kõrgelt hindanud. Tuhanded eesti ratsamehed on alustanud oma teekonda manalasse enne oma armastatud eeskuju. Kuid sajad eesti husaarid on veel elavate kirjas ja nendeni jõuab kurb teade „meie Puksi“ asumisest pikale matkale. Nende nimel tahaks lahkunule hauda hüüda: Sa olid eeskuju ja Sa jääd eeskujuks mitte ainult sellele relvaliiigile, mida moodne aeg on hävitanud, vaid kõigile eesti patriootidele, ükskõik millisest juurest nad ka võrsunud poleks!“¹¹⁵

Kamraad Avdy Andresson¹¹⁶ kirjutab Ameerika Ühendriikides ilmuvas pagulaste ajalehes Vaba Eesti Sõna ilmunud järelehüüdes: „Tundes end alati eestlasena, ei asunud ta 1939. a. ühes sakslastega ümber, vaid lahkus Eestist poliitiliste olukordade halvenemise tõttu alles 1941. a. järelümberasujatega. Kokkupuutumistel pikkade teenistusaastate jooksul õppisin

¹¹² Võitleja, november 1964.

¹¹³ Kapten Olaf Bagger oli pärast sõda Saksamaal USA okupatsioonivägede alluvuses oleva Eesti Pioneerkompanii 8745 ülem.

¹¹⁴ Arnold Joonson (Jonson, 3.07.1904 Audru kirikumõis – 18.01.1989 Heidelberg, Saksamaa), teenis ratsarügemendis, 3.10.1928 sai lipniku aukraadi, tegutses ajakirjanikuna ja oli aktiivne Kaitseliidu liige. Teise maailmasõja ajal oli Omakaitse ja Saksa sõjaväes, aastast 1945 Lübecki DP laagri komandant, 1952. aastast ajalehe Võitleja peatoimetaja.

¹¹⁵ A. (rnold) J. (oonson). Üks sadul jäi tühjaks ... – Võitleja, november 1964.

¹¹⁶ Avdy Andresson (15.11.1889 Tartumaa – 27.08.1990 Deersild, New Jersey), läks vabatahtlikuna Esimesse maailmasõtta, teenis ratsaväes, võttis osa Vabadussõjast 2. ratsapolgus, vahtmeister. Sai tasuta maad. Oli Vorbuse hobusekasvatuse veterinaarvõõrker, veltveebel. 1938 anti Kotkaristi hõberist. Lahkus järelümberasujana Saksamaale, teenis Teise maailmasõja ajal Saksa sõjaväes, lõpetas ratsaväekooli leitnandina, 1945 veebruaris ülendati kapteniks ja määrati rügemendiülemaks. Sai 2. ja 1. klassi Raudristi. Langes Tšehhoslovakkias sõjavangi, pääses Saksamaa läänetsooni. Asus 1951 Kanadasse ja 1954 USA-sse. Aktiivne pagulastegelane. 8.04.1973 nimetas EV Valitsuse eksiilis peaminister presidenti ülesannetes Tõnis Kint ta sõjaministriks ja 14.11.1975 sõjavägede ülemjuhatajaks, 23.05.1974 ülendati koloneliks.

kadunud tundma kui vastutulelikku ja kõigiti heatahtlikku, abivalmis ning korrektset ülemust. Saksamaal elas kadunu pärast II maailmasõja lõppu pensionärina Karlsruhe. Kol. A. Buxhoevedeni teened Eesti ratsaväe inspektorina Eesti kuulsusrikka ratsaväe väljaarendamisel rahuajal on suured.¹¹⁷

Ümbermatmine kodumaa mulda

Kolonel Buxhoevedeni abikaasa Kira suri Karlsruhe 24. juulil 1969 ja maeti oma abikaasa kõrvale samale hauaplatsile 29. juulil. Eesti Klubi nimel asetasi pärja tema hauale pr. Schiele ja hr. Mankin.¹¹⁸ Nende hauaplatsi renditähhtaeg sai täis 2009. aastal ja kuna perekonnaliikmeid ei olnud seda enam pikendamas, sest Arthur ja Kira von Buxhoevedeni poeg Eugen von Buxhoeveden¹¹⁹ oli surnud ning pojatütar Silvana¹²⁰ asunud elama USA-sse, siis 2010. aastal eemaldati kalmistu administratsiooni korraldusel platsilt hauakivi ja piirded, et valmistada see ette pealematmiseks. Saatuse tahtel korraldas Eesti Muinsuskaitse Seltsi juures tegutsev Kaasmaalaste mälestamise jäädvustamise ümarlaud 2011. aasta oktoobris ekspeditsiooni Lõuna-Saksamaale eestlaste matmispaikade kaardistamiseks ja selle käigus külastati ka Karlsruhe peakalmistut. Kuna me Arthur von Buxhoevedeni kalmu ei leidnud, siis pöördusime abisaamiseks kalmistu administratsiooni poole ja selguski tõsiasi, et Eesti Vabadusristi kavaleri ja legendaarse „vana Puksi“ kalmu ootab pealematmine. Kalmistu administratsioon oli vastutulelikult valmis sellega siiski viivitama, kui neile oli antud ülevaade kolonel Arthur von Buxhoevedeni tähtsusest Eesti ajaloos ja pakutud välja võimalik ümbermatmine Eestisse.¹²¹

Eestisse tagasi jõudnud, võtsime ühendust Buxhoevedenite perekonna esindaja Volker von Buxhoevedeniga ja tema kaudu otsisime üles Arthur ja Kira von Buxhoevedeni USA-s elava pojatütre Silvana. Nii perekonnanõukogu kui ka lapselaps toetasid ettepanekut Arthur von Buxhoevedeni ja tema abikaasa maised jäänused Eestisse ümber matta. Pojatütar kirjutas: „Kui ma olin laps, siis mu vanaisa jutustas mulle palju lugusid Eestist, Saaremaast ja nende inimestest ning tema häälest kostis igatsus oma kodumaa vastu. Ma olen tänulik Eesti Muinsuskaitse Seltsile minu vanaisa ja vanaema toomise eest nende viimsele puhkepaigale koju Eestisse, maale mida nad mõlemad armastasid väga – ja et teda ei ole Eestis unustatud ja ikka mäletatakse.“¹²²

Karlsruhe kalmistute amet korraldas kolonel Arthur von Buxhoevedeni ja tema abikaasa Kira maiste jäänuste väljakaevamise ja nende Karlsruhehest Frankfurt/Maini kaudu lennukiga

¹¹⁷ Avdy Andresson. Kolonel Artur Buxhoeveden VR I/2. In memoriam. – Vaba Eesti Sõna, 10.11.1964

¹¹⁸ Suri kolonel Buxhoevedeni lesk. – Võitleja, 1.07.1969.

¹¹⁹ Eugen von Buxhoeveden õppis Tallinna Toomkoolis, asus Eestist Saksamaale ümber juba 1939. aasta novembris (Vt. Kes veel läksid? – Päevaleht, 7.11.1939), õppis Poseni kõrgemas tehnikakoolis, samuti Varssavis ja Ida-Preisimaal. Astus 1941 vabatahtlikuna sõjaväkke, teenis von Kleisti soomusvägedes Rostovis, Salskis, Musta mere ääres Novorossiiskis ja Tuapses. Sai 17.12.1942 haavata, oli seejärel 1943. aasta suvel Orjolis ja sai 1944 Minski all uuesti haavata ning langes vangi. 1945. aastal põgenes vangistusest ja jõudis Schleswig-Holsteini, kus tegi põllumajandustöid, kuni sai teada vanemate elukoha ja läks sinna. 1946–1948 oli liitlaste okupatsioonivägedes kuller. Töötas tekstiilimasinate vabrikus ja seejärel tehnikaseadmete ärimehena. Abiellus 1954 Birgitte Liselotte Wildenauga, kellega sündis 1955 tütar Silvana. 1967 see abieliu lahutati ja abiellus poolatari Lidia Franciszka Mrowieciga. Elas Mönchengladbachis, suri 23.05.1988 Düsseldorfis.

¹²⁰ Paruness Silvana Eugenia Christiane von Buxhoeveden (sünd. 9.03.1955 Gross Mahneris) abiellus 1974 Michael Gutowskiga ja 1993 Dominik Drudaga. Tütar Chantal Catherine Gutowski (31.03.1974 Berliin – 27.02.2010 Berliin) ja kasutütar Charliessa Yasmine (sünd. 7.06.1997 California). Elab Atlantas, tegeleb kinnisvaraäri. Sai tagasi vanaisale kuulunud Muratsi mõisa maad. Avaldas koos Joosep Reinaru ja Otto Mathias Christoph von Buxhoevedeniga raamatu „Saaremaa (Oesel) ja Buxhoevedenid“ (Kuressaare, 2005).

¹²¹ P. Pillak. Kaasmaalaste mälestuse jäädvustamise toimkonna ekspeditsioon Lõuna-Saksamaale. Eesti Kodu-uurimise Selts, Eesti Muinsuskaitse Selts, Eesti Genealoogia Selts. Aastaraamat 2011. Tallinn, 2012, lk. 70.

¹²² Silvana Druda von Buxhoevedeni e-mail Eesti Muinsuskaitse Seltsile, 18.01.2012.

Eestisse saatmise, Eesti Vabariigi Kaitseministeerium kandis sellega seotud kulud ning Eesti Vabariigi Berliini suursaatkond aitas kaasa asjaajamise korraldamisele.¹²³ 2013. aasta 28. novembril – väga tähenduslikult just Vabadussõja alguse 95. aastapäeval – jõudsid tagasi Eestimaa pinnale Vabadusristi kavaleri, kolonel Arthur Buxhoevedeni ja tema abikaasa Kira maised jäänused, et saada sängitatud kodumaa mulda.¹²⁴

Vabadusristi kavaler kolonel Arthur Buxhoeveden ja tema abikaasa Kira sängitati sõjaväeliste austusavaldustega Tallinna Kaitseväe kalmistul 12. septembril 2014 kodumaa mulda. Eesti kaitseminister Sven Mikser ütles oma kõnes, et Arthur Buxhoeveden oli üks nendest baltisakslastest, kes sõdis Vabadussõjas Eesti vabaduse ja iseseisva riigi eest, ning rõhutas seda, et ta oli üks vähestest ohvitseridest, kes ei soovinud astuda mitte baltisakslastest formeeritud Balti pataljoni, vaid eelistas teenimist eestlaste väeosades; Vabadussõda polnud ainult eestlaste sõda, see oli ka sakslaste ja venelaste ning meie liitlaste soomlaste, brittide, taanlaste ja teiste võitlus iseseisva ja demokraatliku Eesti riigi eest.¹²⁵ Tseremoonial kõneledes ütles Saksamaa Liitvabariigi suursaadik Eestis Christian Matthias Schlaga, et 20. sajand oli raskete otsuste langetamise aeg, sealhulgas eriti baltisakslaste jaoks. Ta rõhutas, et kolonel Buxhoeveden ei lahkunud Eestist 1939. aastal nagu enamik baltisakslasi, vaid alles 1941, kui see oli ellujäämiseks ainus võimalus. Perekonna esindaja parun Volker von Buxhoeveden tänas institutsioone ja isikuid, tänu kellele ümbermatmine teoks sai. Vaimuliku talituse viis läbi Kaitseväe peakaplan kolonelleitnant Taavi Laanepere. Tseremoonial osalesid ka president Arnold Rüütel, Kaitseliidu Peastaabi ülem kolonel Ilmar Tamm, Läti suursaadik Juris Bone, Soome ja Poola kaitseatašeed ning mitmed diplomaadid, Saaremaa rüütelkonna peamees dr. med. parun Hannsjörg Freytag von Loringhoven, Buxhoevedenite perekonna esindajad jt. Ümbermatmise tseremooniaks anti välja eesti- ja saksakeelsed fotodega illustreeritud brošüürid lühiülevaatega kolonel Buxhoevedeni eluteest.¹²⁶ Ka Saksamaal ilmuvas baltisaksa väljaandes *Baltische Briefe* ilmus artikkel kolonel Buxhoevedeni ja tema abikaasa ümbermatmisest.¹²⁷

Sellega lõppes ühe ratsamehe pikk tee tagasi kodumaale, mida ta oli nii palavalt armastanud.

¹²³ Kirjavahetus ümbermatmise korraldamiseks on Eesti Muinsuskaitse Seltsi asjaajamistoimikutes.

¹²⁴ Vt. P. Pillak. Kolonel Arthur von Buxhoeveden (VR I/2) – tagasi Eestis. Eesti Kodu-uurimise Selts, Eesti Muinsuskaitse Selts, Eesti Genealogia Selts. Aastaraamat 2013. Tallinn, 2014, lk. 93–94.

¹²⁵ Vt. Kaitseministeeriumi kodulehekülge: <https://kaitseministeerium.ee/et/uudised/vabadusristi-kavaler-kolonel-arthur-von-buxhoeveden-sangitati-kodumaa-mulda>; Ajalehe Postimees kodulehekülge: M. Mäekivi. Vabadussõjas Eesti eest võidelnud kolonel von Buxhoeveden sängitati kodumaa mulda. 12. september 2014 <https://www.postimees.ee/2918337/vabadussõjas-est-est-voidelnud-kolonel-von-buxhoeveden-sangitati-kodumaa-mulda>; ERR-i kodulehekülge: Kaitseväe kalmistul sängitati kodumulda Vabadusristi kavaler kolonel von Buxhoeveden 12. september 2014 <https://www.err.ee/519963/galerii-kaitsevae-kalmistul-sangitati-kodumulda-vabadusristi-kavaler-kolonel-von-buxhoeveden>. Vabadusristi kavaler Arthur von Buxhoeveden sängitati kodumaa mulda <https://www.ohtuleht.ee/594857/galerii-vabadusristi-kavaler-arthur-von-buxhoeveden-sangitati-kodumaa-mulda>. Arthur Buxhoevedeni ja tema abikaasa ümbermatmisest ilmusid ka artiklid Välis-Eesti väljaannetes: P. Pillak. Kolonel Arthur von Buxhoevedeni (VR I/2) ja tema abikaasa ümbermatmine kodumaa mulda. – Eesti Hääl, 10.10.2014; <https://www.eesti.ca/kolonel-arthur-von-buxhoevedeni-vr-i-2-ja-tema-abikaasa-kira-umbrmatmine-kodumaa-mulda/article43095> (kõik vaadatud 14.07.2022); P. Pillak. Kolonel Arthur von Buxhoevedeni ümbermatmine kodumaa mulda. – Eesti Rada, september 2014.

¹²⁶ P. Pillak. Kolonel Arthur von Buxhoevedeni (VR I/2) ja tema abikaasa Kira ümbermatmine Tallinna Kaitseväe kalmistule 12. septembril 2014. // P. Pillak. Umbettung von Oberst Arthur Buxhoeveden (Freiheitskreutz I/2) und seiner Ehefrau Kira auf den Friedhof der Streitkräfte in Tallinn.

¹²⁷ Feierliche Umbettung von Oberst Arthur Buxhoeveden. – *Baltische Briefe*, Nr 10, oktoober 2014, lk. 13–14.